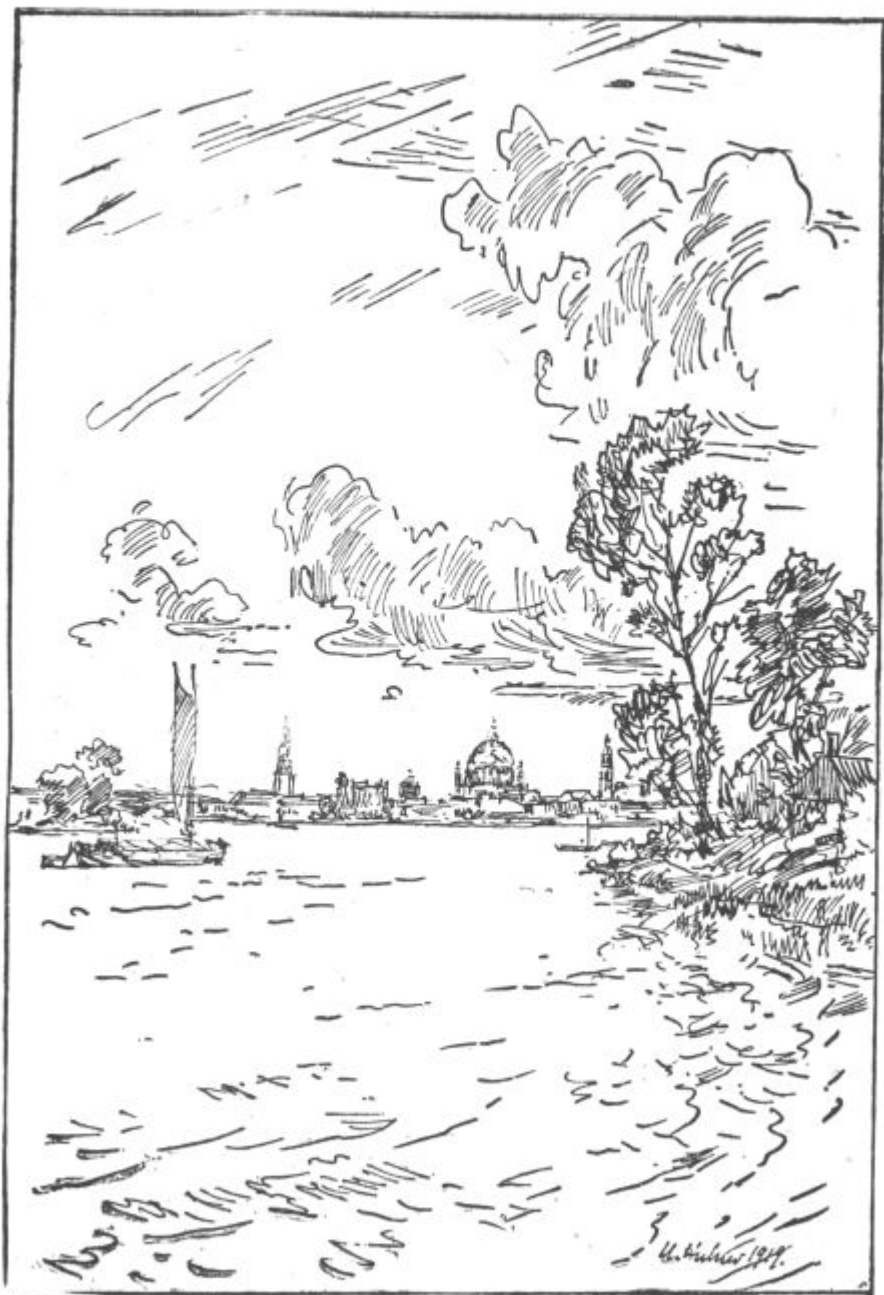

ŽIVLJENJE IN SVET

STEV. 1.

V LJUBLJANI, 2. JULIJA 1933.

KNJIGA 14.

HUBNER

LEP DAN

SODOBNI NAUK O ŽIVLJENJU

DR. VLADIMIR BARTOL

Uvod

V tej razpravi bom skušal na kratko pokazati, v koliko se je naše spoznanje o življenju in njegovih pojavih od Darwina sem razvilo in v koliko so vplivali novi izsledki na sodobno koncepcijo sveta in prirode.

Velika Darwinova zasluga je bila, da je z uvedbo pojma evolutivnega razvoja v prirodi ustvaril enoten pogled na vse pojave organskega sveta. Spoznanje, da veljajo splošne zakonitosti živega kakor za človeka tako tudi za najnižje organizirana bitja, je dalo mogočno pobudo za razvoj prirodnih ved in obenem pomenostavilo raziskovanje, istočasno pa približalo pozitivne izsledke filozofiji in postavilo z njimi celo realen temelj za svetovni nazor. Mogočni prodor mehanično-monističnega pojmovanja življenja, ki so ga v drugi polovici prejšnjega stoletja pripravili prav Darwinovi učenci, je temu dokaz. In ni pretirano, če predvidevamo, da bo prav eksperiment v laboratoriju odločil, kakšno bode naše pojmovanje življenja in vseh njegovih pojavov, če hočemo, da bo temeljilo na konkretnih podstavkih.

Kolik je bil razvoj teh ved v zadnjih desetletjih in kakšno je njihovo današnje stanje, hočem pokazati v naslednjih odstavkih.

I. DARWIN IN LAMARCK

1. Dvojno jedro Darwinovega nauka

Na svojem velikem potovanju okrog sveta je Ch. Darwin našel ostanke praživali, ki so predstavljale nekakšen vmesni člen med še živečimi živalskimi vrstami in rodovi. Prastara gojitev plemenitih pasem (psov, konj, perutnine, golobov itd.) v njegovi domovini Angliji mu je pokazala, da živalska ali rastlinska vrsta (species) ni nekaj stalnega ali povsem fiksno določenega, kakor je učil v začetku XIX. stoletja Francoz Cuvier, marveč nekaj, kar je močno podvrženo večjim ali manjšim izpremembam. Natančno opazovanje v prosti prirodi ga je podučilo, da tudi tam živeče vrste rastlin in živali v mnogih lastnostih variirajo; tako je prišel do pojma fluktuirajoče varietete. Zasledujoč to fluktuiranje v okvi-

ru posameznih vrst, je sklepal, da posamezna vrsta ni nekaj konstantnega, marveč nekaj, kar se neprestano izpreminja in menjava. Tako je zdobil od Liné-ja sem prevladujoči nazor, da je vrsta nekaj konstantnega, statičnega.

Videč, da so med posameznimi sorodnimi si vrstami anatomske in fiziološke prehodi, v čemer so ga posebno potrdile spočetka omenjene paleontološke najdbe, je prišel do sklepa, da vodi od vrste do vrste, pa tudi od roda do roda in od debela do debela nekakšna nepretrgana veriga večje ali manjše sorodnosti, in sicer od nižjih, manj kompliciranih organizmov k višjim, bolj kompliciranim. Sklepajoč dalje, je smatral za jedro teh sorodstvenih prehodov razvoj, ki se je bil moral izvršiti v teku ogromnih časovnih razdobj. Od najvišje organiziranih bitij vodi torej nepretrgana sorodstvena vez prav k najnižjim in to je jedro njegove descendenčne teorije.

Ko je prišel tako do nazora, da se je višje razvilo iz nižjega, je hotel najti činitelj, ki bi naj bil privedel organizme do te preobrazbe. Zopet se je naslonil na svoja opazovanja prirode. Gojenje in ustvarjanje novih plemenitih pasem domačih živali mu je pokazalo, da se dá njih nastanek ne samo regulirati, marveč tudi smotreno določiti. Vzemimo primer:

Iz navadnega divjega goloba hoče gojitelj »ustvariti« nekaj novih pasem. Rad bi n. pr. prišel do čopastega, golšastega, kosmatonovega, dolgonovega... goloba. Kdo mu pride tu na pomoč? Fluktuirajoča varieteta. Med potomci iz istega gnezda opazimo namreč majhne razlike, ki jih več gojitelj spretno izrabi. Samico, ki se odlikuje z nekoliko golšavim vratom, spari s podobnim samcem. Med njunimi potomci bo nekaj popopolnoma normalnih golobov, nekaj staršem podobnih, nekaj pa še bolj golšavih. Te zopet spari med seboj in pride tako, postopoma izločujoč vse manj golšave, do nove, golšave pasme golobov. Tako dobljena pasma se sčasoma ustali in se s smotre- nim parenjem ohrani »čista«. [Darwinu niso vrste (species) v prirodi nič drugega, kot take ustaljene »pasma« ali »varietete«.]

Darwin si sedaj zastavi temeljno vprašanje: Kaj je bil v opisanem primeru oni činitelj, ki je privedel do nastanka nove pasme? Odgovor: Človeški razum je izbral z določenim namenom dva individua, varirajoča v gotovih lastnostih od normale, in ju sparil med seboj; vse ostale individue je izločil. Na kratko: **Umetna izbora** je pripomogla gojitelju, da je ustvaril novo pasmo.

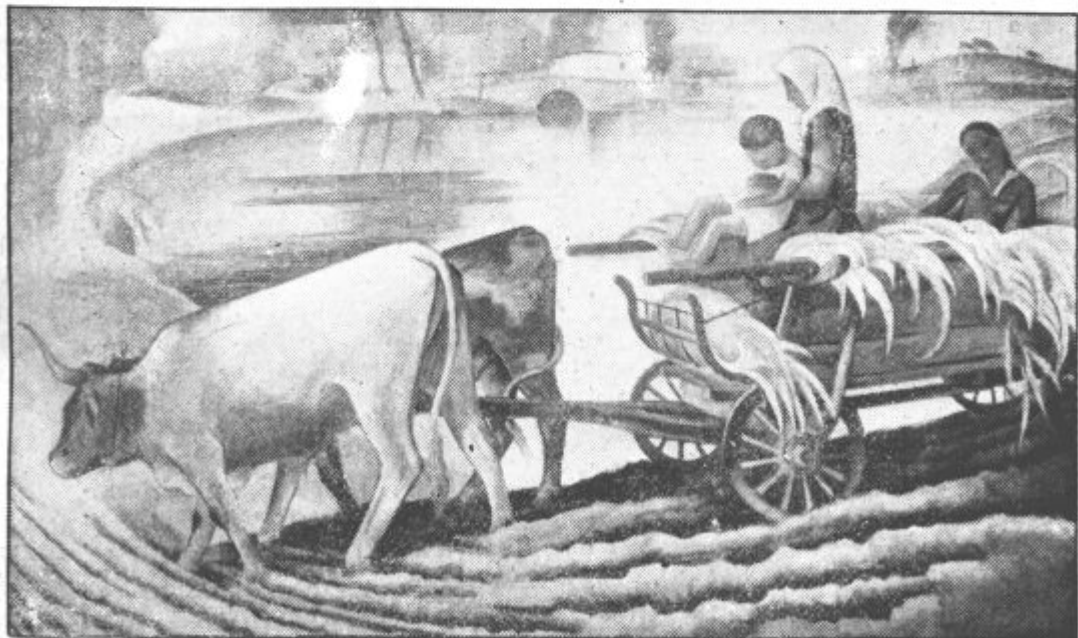
Prisledši tako do pojma umetne izbore, ki omogoča človeku ustvaritev novih živalskih pasem, se je vprašal: Kako pa je v svobodni prirodi? Kaj je tam on faktor, ki ustvarja nove »vrste«? Videl je: v polarnih krajih so zajci, lisice, medvedje... beli. V puščavi so živali (lev, kamela, puščavske miši, antilope itd.) peščene barve. V džungli in v prerijah, kjer raste visoka trava, pasaste v smeri od zgoraj navzdol (tiger, zebra...) Živali, ki so izpostavljene silnemu preganjanju, se izredno množe (ribe, razni črvi, žuželke, kunci...).

Kaj torej omogoča živalim to čudno prilagoditev njihovi okolici? Vzemimo primer zajca, ki živi v krajih, kjer pokriva zemljo pretežni del leta sneg ali led. Čim temnejša je njegova dlaka, tem lažje ga bodo opazili njegovi zalezovalci.

Vemo, da vrsta ni nekaj stalnega, marveč posamezni individui varirajo v svojih lastnostih. Kateri individui se bodo torej lažje skrili očem svojih sovražnikov? Tisti, ki so najsvetlejši in s tem okoliči najbolj prilagojene barve. Temnejši se iztrebljajo, svetlejši se ohranjujejo in rodijo potomce. Posledica: sčasoma prevladujejo zajci s svetlo, belo dlako. Činitelj torej, ki v našem primeru ustvarja nove »pasma« ali »vrste«, je iztrebljanje manj sposobnega ali izbora sposobnejšega. Skratka: **naravna izbora ali naravna selekcija**. [Podobno si lahko tolmačimo po Darwinu tudi nastanek belih medvedov: oni, ki so po barvi boljše zaščiteni, se bodo lažje priplazili do plena, tako prej prišli do hrane in zatorej bolje uspevali.]

V prirodi se namreč bije težak boj za obstanek; sposobnejši vztraja in se ohranjuje; manj sposobni propada in se iztreblja. Izpremenjene razmere stavljajo drugačne zahteve na organizme; v borbi za obstanek se razvijajo nove lastnosti in nastajajo nove »vrste«.

Poleg boja za obstanek, katerega posledica je naravna izbora, pozna Darwin še neki činitelj, ki izloča slabotnejšega in daje prednost sposobnejšemu in močnejšemu: **spolno izbero**. Vemo, da se jeleni, divji petelini in mnogi

JOS. BATO: POVRATEK Z DELA NA POLJU

drugi živalski samci boré med seboj za samice; jasno je, da mora v tem boju zmagati močnejši, spretnejši, skratka: sposobnejši.

Iz zgorajšnjih izvajanj smo spoznali dvojno jedro Darwinovega nauka: Prvič: njegov splošni del ali teorijo o razvoju višjih in kompliciranejših vrst iz nižjih, enostavnejših ali **descendenčno teorijo**. In drugi njegov specialni del ali teorijo o boju za obstanek, ki preje omenjeni razvoj omogoča ali **princip naravne izbire (selekcije)**.

2. Vzrok za zmagoviti prodor »darwinizma«

Darwin je imel v glavnem svoje naj-slovitejše delo »Nastanek vrst« že pripravljeno, ko je izšla razprava mladega znanstvenika Wallacea, ki v njej na povsem analogen način rešuje vprašanje postanka novih vrst preko »boja za obstanek«. Na prigovarjanje svojih prijateljev je Darwin tedaj (l. 1859) izdal svoj spis.

Zakaj se pripisuje avtorstvo te teorije njemu in ne Wallaceu? Poleg tega, da je bila zamisel že davno prej v njem, je bil tudi on tisti, ki je svoje trditve podprl s prav ogromnim, minuciozno izbranim materialom. Pred to kopico vestno opazovanih in smotreno uporabljenih dejstev se je morala polagoma zrušiti falanga njegovih spočetka številnih nasprotnikov. To je bil prvi primer v zgodovini prirodnih ved, da je nekdo podprl s tako obsežnim izkušnjskim materialom neko trditev, ki bi se dala izraziti v enem samem stavku. Ta množica nabranih faktov je utrla pot njegovi teoriji in neizmerno oplodila takratno prirodoznanje.

3. Darwinovi učenci privedejo teorijo do skrajnih mej

a) Ernst Haeckel

Kakor je Darwinov nauk fasciniral duhove s težo dokazilnega materiala, tako so se kmalu prikazale v njem vrzeli, ki jih je bilo treba izpolniti. Najprej teorija o descendenčni ali nepretrganem razvoju organskega sveta: vse izkušnje, ki jih je bil nabral Darwin, so temeljile na opazovanju prirode od zuna; lastnosti in svojstva, na katera so se opirala njegova opazovanja, so bila: barva, vna- nja oblika, spolni znaki, vedenje, nava- de in podobno. Če bi se naj teorija

uspešno vzdržala, je bilo potrebno pro- dreti v notranjost organizmov, v njihovo intimno strukturo, v njihov individualni razvoj. Te naloge se je lotil E. Haeckel. Opa- zujoč embrionalni razvoj vretenčarjev, je ugotovil, da sličejo v posa- meznih fazah tega razvoja veliko nižje stoječim organizmom in da so si embriji vseh vretenčarjev na neki razvojni stop- nji povsem podobni. Tako je zasledil, da ima človeški, pasji in kokoški embrio v nekem štadiju zametke škrg, kakor jih opažamo pri ribah in žabjih ličinkah. Postavil je ontogenetični zakon: Ontogenetični razvoj (= raz- voj posameznega individua) je v svo- jem poteku kratka rekapitu- lacija filogenetičnega raz- voja (= razvoja višjih organizmov iz nižjih tekom neizmernih časovnih raz- dobij).

S to zakonitostjo je dobil Darwinov nauk o descendenčni svoje potrdilo tudi iz notranjega razvoja individua.

Vsa živa priroda je bila s tem postav-ljena na enotno bazo, ki je vezala naj- nižje, enostanične organizme vse tja do človeka. Zakonitosti, ki so vladale or- ganizmom, so se dale na videz reducirati na mehanične faktorje. Da bi se moglo strniti vso prirodo, živo in neživo, v eno samo celoto, je bilo treba najti prehod iz ene v drugo. Teoretično je fantazija kmalu zgradila ta most. Haeckel je pred- postavljaj beljakovinstvo snov, ki še ni organizirana v stanico z jedrom, ima pa vendar že vse znake žive stvari. Take prehodne stvore je nazval: monere. In glej! Misli je že, da jih je tudi v res- nici našel. Ali pozneje se je izkazalo, da je bila to le nekakšna sluz, ki so jo iz- ločili drugi organizmi.

To ga ni motilo, da je še dalje vztrajal pri svoji materialistično-moni- stični koncepciji življenja. (Tudi si- cer, pri svojih ontogenetičnih raziskova- njih, je Haeckel rad videl tisto, kar je pričakoval ali si želel videti. Vendar mu ta znanstveni fanatizem ne more vzeti resničnih zaslug, ki si jih je pridobil na polju biologije.)

b) Weissmann

Tudi Weissmann je občutil nuj- nost, da je treba Darwinov nauk pod- preti iz notranjosti organizma samega. Lotil se je drugega, kočljivejšega dela teorije in sicer boja za obstanek ali naravne selekcije. Vprašal se je: odkod izvira variabiliteta med in- dividui iste vrste? Ali jo povzročajo

zgolj zunanji činitelji, ali pa je zapopadena že na začetku razvoja, v oplojenem jajcu? Ker potomci istih staršev in razvijajoči se v isti okolici, vendarle variirajo, je sklepal, da mora biti končni razvoj vseh lastnosti individua predeterminiran že v oplojenem jajcu, v njegovi klični plazmi (= Keimplasma). V tej klični plazmi se bije nekakšen »notranji boj za obstanek« med sposobnejšimi in manj sposobnimi »lastnostmi«, prav kakor zunaj v prirodi, ki se konča z zmago močnejšega.

Proces bi bil torej po Weissmannu sledeč: boj za obstanek v prirodi izločuje za življenje manj sposobnega in ohranja močnejšega. Tega za obstanek sposobnejše lastnosti so predestinirane v klični plazmi. Te »sposobnejše« lastnosti

dobijo torej same po sebi premoč nad šibkejšimi. S tem, da se ohrani močnejši individuum, se ohranijo tudi močnejši činitelji v klični plazmi, ki odgovarjajo njegovim lastnostim, in tako se z izločevanjem šibkejšega avtomatično in povsem mehanično zmerom bolj kopičijo pozitivne lastnosti.

Vse te trditve so v bistvu samo prenos vnanjega boja za obstanek v notranjost organizma in v njih pogrešamo sleherne stvarnejše utemeljitve. Lahko rečemo, da je Weissmann Darwinov princip naravne selekcije samo kompliciral, če ne naravnost privedel do skrajnosti ali celo do absurda. Pozneje hočem pokazati, da je imela tudi ta nad vse abstraktna teorija pozitiven vpliv na razvoj biologije.

DALJE

Geissler: PRED VRATI PARKA (lesorez)

Tiranozaver (desno) v borbi s triceritopom

POKOPALIŠČE PREDPOTOPNIH ŽIVALI

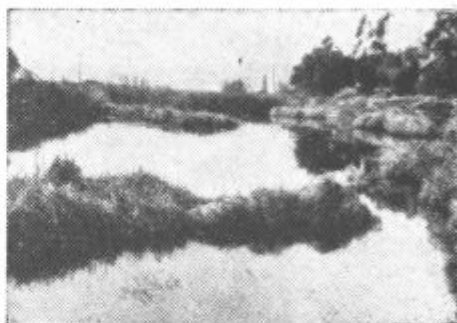
Ameriški raziskovalci so odkrili v Kaliforniji velikansko grobišče predzgodovinskih živali v močvari imenovani Rancho la Brea v bližini svetovne filmske metropole Los Angelesa. Navzlic prikupnemu imenu pa Rancho la Brea ni prav nič idiličen prostorček, čeprav je iz daljave podoben tihemu zaraščenemu ribniku. Bliščeča vodna gladina je varljiva. Voda je komaj nekaj prstov globoka, dno pa je vgrezljiva plast temnega, smrdečega zemeljskega voska. Taka močvirja so precej redka na svetu. Iz podzemskih izvirkov se cedi nafta, ki plava na vrh in se tu na zraku oksidira v gosto maso v tako zvani zemeljski vosek, ki se nabira v čedalje debelejši plasti. Ob dežju se nateče nanj voda in tako je videti samo kot nedolžen, opuščen ribnik.

Gorje ptici, ki se spusti na to močvirje. Noge ji oklene lepka godlja, ki je ne izpusti, pa naj še tako zamahuje s krili, da bi spet vzletela. Počasi ji poidejo moči in zmerom globlje se pogreza v močvarjo.

Prejšnji lastnik te mlakuže major Hancock je večkrat opazoval, kako so zašle vanjo kokoši, ne da bi se kdaj posrečilo kateri izmotati se iz hinavske pasti. Drugo za drugo je počasi požrlo močvirje. To pa je bil zmerom šele prvi del drame. Ker so se živali obupno drle v smrtnem boju, so privabile v bližino še mačke, pse in dostikrat celo prebrisane prerijske volkove, ki so se tod nadejali lahkega plena, pa je tudi njih požrlo močvirje, ko so se požrešno zagnali za žrtvami.

Živalska past Rancho la Brea mora biti že prastara. Narava jo je nastavila semkaj že pred tisoči, morda pred

sto tisoči ali celo milijoni leti in od takrat je neprestano opravljala svoj posel. Vsaka žival, ki si je prišla semkaj gasit žejo, ali se je zatekla v močvirje

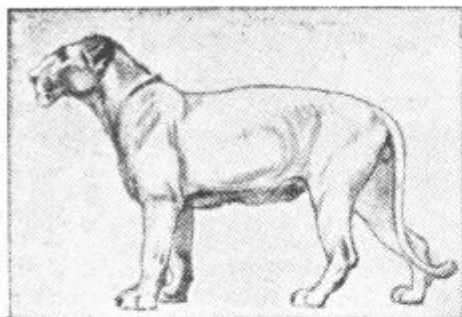

Del močvirja »Rancho La Brea«

pred sovražniki, je postala plen zemeljskega voska. Ista usoda je doletela tudi vse roparice in mrhovinarje, ki so se hoteli pogostiti z nesrečnimi žrtvami. Na ta način je močvirje polagoma naraslo v ogromno grobišče, ki pa je sproti pokrivalo žrtve z novimi plastmi voščene-ga blata, tako da je ostalo skrito vse do najnovejšega časa.

Minula so tisočletja. Stare živalske vrste, ki niso bile več sposobne živeti, so izumrle in v spremenjenih življenjskih okoliščinah so se razvile nove, popolnejše ali vsaj prilagodnejše za tisti čas. Le usodno močvirje je ostalo skupno vsem generacijam. Izogibati se nevarnosti se mlažje živalske vrste prav tako niso navadile kakor starejše. Past deluje dan-današnji enako spretno kakor pred sto tisoč leti, le žrtve so drugačne. V davnih dobach so poginjali v tem močvirju megateriji, lenivci nosorogove velikosti, mamuti, izumrle vrste kamele in konja

ter drugi rastlinojedci, z njimi vred pa tudi njih krvoločni preganjalci: sablastozobi tiger, volk velikan, orjaški medved kratkega gobca ter vsakovrstni orlom sorodni ptiči, večji od današnjega kondorja ter še nešteti drugi davno izumrli zastopniki mesojedcev. Dandanašnji je Rancho la Brea grob samo še za kokoši, race, gosi, domače mačke in pse. V velikanskih skladovnica so se nabrale na dnu močvirja živalske kosti iz nešteti tisočletij.

Felix atrox

Zemeljski vosek izvrstno konservira in tako so se izvrstno ohranile celo najdrobnejše kosti predzgodovinskih živali do današnjih dni. Odkar je začel paleontolog prof. dr. Merriam 1906 izkopavanja, so iz tega fosilnega pokopališča spravili na dan že nad tri milijone živalskih kosti več sto vrst živali. Obdobje, na katero se nanašajo, se ceni na ca. 100.000 let. Odkrili so okostnjake živali, katerih vnanjo podobo in posebnosti morajo strokovnjaki šele rekonstruirati.

Spraviti v red to gomilo živalskih kosti in sestavljati iz njih okostnjake, ni lahka naloga. Dasi so se tudi najdrobnejše koščice, celo tiste iz srednjega ušesa izvrstno ohranile, je vendar dostikrat težko sklepati, kaj spada skupaj, ker leže kosti v posameznih plasteh vse navzkrižem. Dokler se zemeljski vosek ni docela strdil, je bil dasi gosto tekoč, vendar le dokaj gibka gmota, ki so jo neprestano premešavali dvigajoči se mehurčki vsakovrstnih plinov. To večno premikanje in mešanje je okostnjake polagoma zrahljalo in razneslo posamezne kosti včasih daleč proč od prvotnega mesta. Več let so se trudili paleontologi, preden so sestavili ogrođja nekaterih glavnih zastopnikov tega živalskega pokopališča. Največ so se bavili s skupino velikih mačk.

Okolnost, da Rancho la Brea ni nikako slučajno grobišče živali, se posebno jasno kaže v tem, da je med zastopniki rastlinojedcev največ mladih živali, neizkušenih, ki so nič hudega sluteč same zabredle v močvirje, ali pa so jih prignale roparice. Toda tudi roparice, ki so poginile tukaj, so bile v pretežnem številu mlade, neumne živalce, izvzemši nekaterih že zelo priletih zverih, ki so zaradi betežnosti že stradale in se jim je tu obetal še najlažje dosegljiv plen. Značilno je silno veliko število volkov, prednikov današnjih vrst, ki jih je na tem mestu dohitela smrt. Volkovi so že takrat lovili v krdelih. Živali, ki so jih preganjali, so se zatekle k vodi, krdelo razbojnikov pa se je slepo zakadilo za njimi in tako jih je z žrtvami vred požrla močvirje.

Sabljasti tiger

Poleg volkov tvori največjo skupino roparic, ki so jih odkrili sablastozobi tiger, ki je zastopan v vseh starostnih razredih; od mladičev, ki še niti niso izmenjali mlečnih zob pa do mogočnih, doraščenih živali z velikanskimi sablasto ukrivljenimi podočniki. Pri nekaterih starih živalih so ti zobje, ki so štrleli daleč iz gobca, že zelo obrabljeni, zgrbančeni in razpokani ali pa odlomljeni tesno pri korenini in obrušeni. Najbrže so bile prav te stare živali tiste, ki so zasledovale nemočno živad. Kako pa so zašle v močvirje tudi mlade, krepke

zveri z brezhibnim zobovjem, si pa učenjaki še zdaj ne znajo prav razlagati.

Sablatozobi tiger je moral biti najnevarnejša zver svoje dobe. Bil je velik kakor današnji lev in čeprav bolj čokat, je imel vendar močnejše kosti od današnjega kralja živali in bolj železne mišice. Sablasti podočniki so bili strašno orožje. Ko so našli prvo lobanjo, si niso znali prav razlagati, čemu naj bi prav za prav služili živali taki zobje. Sodili so, da se je tiger oprl nanje pri plezanju na drevesa, ali pa da jih je v ledni dobi uporabljal kot nekakšne dereze. Natančnejše študiranje anatomije teh živali je pa kmalu pokazalo, da so bili napadalno orožje. Tiger je sekal z njimi globoke rane in rezal z njimi svoje žrtve kakor z noži. Zver je lahko po-

maknila glavo daleč nazaj in tako močno razklenila gobec, da sta zobova štrlela naprej kakor dva meča. V zvezi z jeklenimi mišicami je lahko zver z enim samim zamahom pokončala svojo žrtev.

Precej bogato so zastopane na fosilnem pokopališču tudi kosti tako zvane velike mačke (*Felix atrox*), ki je bila po vnanjosti precej podobna sablastozobemu tigru, le da ni imela tistih strašnih zob. Obe živali sta bili močni, odporni, kakor ustvarjeni za dolgotrajno kraljevanje v živalskem carstvu in vendar sta iz nerazumljivih vzrokov obe izumrli. Sablastozobi tiger se je kasneje umaknil v Južno Ameriko, ali tudi tamkaj ni dolgo prenesel boja za obstanek.

(Po publikaciji Carnegijevega instituta)

IN VENDAR SE VRTI!

Ob 300letnici Galilejeve
obsodbe

Kopernikovi stavki so postavili glavne temelje eksaktni astronomiji. Učijo nas, da je sonce središče našega planetarnega sistema, da je v relativnem mirovanju in da krožijo okoli njega planeti, med njimi tudi naša zemlja. Formulirajo nam hitrost planetarnega gibanja okoli sonca v posameznih fazah poti, ki poteka v stožkosečnicah, elipsi, paraboli ali hiperboli.

Kopernikov sistem je prišel v nasprotje s sv. pismom, po katerem je zemlja vse-mirsko središče, okoli katerega se suče sonce. Pojavilo se je obilo nasprotnikov iz teoloških krogov. A tudi pristašev ni manjkalo. Vnet zagovornik Kopernika in njegovega vse-mirskega sistema je bil slavní florentinski dvorni matematik Galileo Galilei. Zmagali pa so v tej zgolj znanstveni zadevi teologi. L. 1616. je izšla prepoved o razširjevanju novih nauk in obveljala je cerkvena razlaga.

Galilei ni miroval. Napisal je l. 1632. obširno razpravo o obeh svetovnih sistemih ter se odkrito zavzel za Kopernika. S tem se je zameril rimski inkviziciji, ki mu pa ni mogla do živega, ker je izšla knjiga z dovoljenjem florentinskega cenzorja. Pač pa so se poslužili drugega sredstva. Našli so pri njem star dokument, ki mu prepo-veduje vsako vmešavanje v Kopernikovo zadevo iz l. 1616. To je zadostovalo za pre-ganjanje slavnega astronoma in poleg Kopernikovih knjig so prišle na indeks tudi njegova dela. Preganjanju je sledil 22. junija 1633. še proces, ki je vzbudil ogromno senzacijo v znanstvenem svetu. Galilei je vneto zagovarjal in branil znanstveno stališče nasproti mrtvi besedi sv. pisma. Toda fanatična inkvizicija je s pretnjami in s te-

rorjem strla njegov odpor in ga prisilila, da je proti svojemu prepričanju javno pre-klical svoje nauke in zatajil kardinalne astronomske stavke. Zapovedala mu je ab-solutno molčečnost v zadevi Kopernikovega sistema ter naložila duševno in telesno strtemu astronomu dosmrtno ječo. Kljub vsemu je ostal Galilei pri svojem prepričanju. Preganjanje ter junaški zagovor so mu pridobili simpatije vsega sveta in pripo-vedka pravi, da je zaklical ponižani Galilei po izsiljenem preklcu značilne besede, ki pobijajo svetonišemsko razlago: da se ven-dar le vrti zemlja!

Toda cerkvena inkvizicija ni mogla dolgo ovirati zmagonosnega pohoda eksaktne znanosti. Za Kopernikom in Galileijem se je pojavil največji genij človeštva: Isaak Newton, ki je izponolnil Kopernikovo in Galilejevo delo s svojim gravitacijskim nau-kom, s katerim je postavil astronomiji pre-cizno matematično podlago, ki ne dopušča nikakih dvomov več. Zmagala je znanost nad dogmo.

L. 1822. je cerkvena oblast prepoved nad Kopernikovimi in Galilejevimi deli pre-klicala in obžalovala dramatično obsodbo Galileija in vmešavanja cerkvenih krogov v znanstvene zadeve kot »veliko nepoprav-ljivo pomoto«.

Z. Š.

STEINACH V ŠVICI

Slavní »pomlajevalce« prof. Steinach se zdaj mudi v švici, kjer nadaljuje s pod-poro državnega gospodarskega departe-menta že pred leti pričete operacijske po-stopke: presajanje žlez in podvezne opera-cije, s katerimi je dosegel izvrstne uspehe pri živini. Steinachu se je zdaj posrečilo izdelovanje močno koncentriranih, zelo učin-kovitih preparatov spolnih hormonov, ki so se izvrstno obnesli pri požlahtnjevanju plemenske živine.

O TAKO ZVANIH ROJENIH ZLOČINCIH

DR. BOŽO ŠKERLJ

nogo se je pisalo in mnogo se še danes razglablja o problemu »rojenega« zločinca. Prvi je to vprašanje znanstveno obdelal C. Lombroso. Zbral je do tedaj nabrane podatke in jih uveljavil v svoji teoriji o »rojenem« zločincu. Po njem se zločinec že rodi z nekimi telesnimi znaki, ki imajo značaj degenerativnih znakov.

Kakor za zločinca vobče, je Lombroso obdelal ta problem še za žensko posebej, za zločinko in prostitutko. Tudi zločinska ženska, zlasti pa prostitutka, se odlikuje po »degenerativnih« telesnih znakih.

Problem zločinca spada brez dvoma v prvi vrsti v kriminologijo, v nauk o zločinu v najširšem pomenu te besede. Lombroso je kot prvi skušal dati zločinu in zločincu biološko utemeljitev in biološki pomen. To je bilo takrat za uradno znanost preveč — Lombroso je ostal bolj in bolj osamljen, dokler se ni oprijela problema zločina in zločinca moderna genetika (nauk o dedovanju). Danes je ta panoga človeške genetike, oz. antropologije, imenovana kriminalna antropologija ali kriminalna biologija, že močno razvita in njeni biološko izobraženi zastopniki hodijo spet radi v posvete k — Lombrosu.

Ni dvoma, da je Lombroso v marsičem zastarel, saj še ni poznal podedovalnih zakonov. Tolmačil je za zločinca tipične znake kot atavistične pojave itd., v čemer mu danes ne moremo več slediti. Toda nabrani material ima še danes svojo vrednost in mnogokrat se čudimo, s kako bistrim opazovalnim čutom dobrega naravoslovca je bil obdarjen stari Lombroso.

Med kriminalisti-juristi se bije boj zoper in za »rojenega« zločinca — boj, ki ga pač ne bodo mogli sami odločiti, ker je kriminalnim biologom že danes jasno, da moremo in celo moramo govoriti o »rojenem« zločincu. Seveda ne v starem, čisto lombrosovskem smislu, o zločincu z velikimi, odstoječimi ušesi, s kratkimi nogami, široke postave, nizkega čela, ogromne spodnje čeljusti itd., marveč o zločincu kot človeku, ki prihaja z nekimi asocialnimi

in antisocialnimi vrojenimi, dednimi zmožnostmi na svet.

Praktično je to spoznanje ogromne važnosti, ker utegne spremeniti celoten nazor o svetu zločina in zločincev. Vprašanje je, kakšna je pot, da pridemo v posameznem primeru k spoznanju, ali gre za »rojenega« zločinca ali za le slučajnega.

Za biologa je važno, da loči povratne zločince od slučajnih. Razume se, da je konflikt z zakonom tudi pri slučajnem zločincu lahko globlje utemeljen v njegovi duševnosti, vendar zanimajo biologa v prvi vrsti povratni zločinci, zločinci »iz navade«.

Ne gre toliko za konflikte s pravkar obstoječimi zakoni, marveč za konflikte z družbo, za one v kriminalističnem oziru lažje primere neprestanih malih tatvin, goljufij, prevar, napačnih zglastitev, prostitucije itd.

Vobče je velike zločince lažje prijeti. S tem ni rečeno, da smo do dna rešili problem duševnosti tega ali onega zločinca, vendar pa si praktično znamo pomagati — na en ali drug način ga »kaznujemo«, to se pravi, izločimo ga iz družbe, iz kolektiva, nasproti kateremu se je pregrešil.

Mimogrede bodi omenjeno, da imajo neka dejanja proti družbi, ki jih imenujemo antisocialna, skoraj absolutno veljavnost. Družabni red se more spremeniti, a ona dejanja, kot so večinoma tatvine, umor itd., ostanejo vendar po svoji vrednosti antisocialna in družba jih vedno obsoja, pa ne samo sedanja.

So-li tudi težki zločinci »rojeni« kot taki, je težko reči. V nemškem raziskovalnem inštitutu za psihiatrijo v Monakovem so preiskali možgane obglavljenega Kürtena, niso pa mogli dognati bistvenih razlik od normalnih. Vendar kaže tudi Kürtenov rodovnik neke degenerativne znake. Morilca iz navade si zdrav človek težko predstavlja kot normalnega, kot človeka, na katerega so uplivali zgolj vnanji činitelji okolja tako, da je postal antisocialen. Težko si predstavljamo sadističnega zločinca, ki naj bi bil postal to le pod vplivom okolja. Da obsojamo take abnormalne, težke zločince iz vidika »kazni«, je gotovo napačno. Da jih pa po možnosti odstranimo iz družbe, to je brez dvoma

v redu. Vidik bi pa ne smel biti »kazen zločincu«, marveč »ozdravljenje družbe«. Če odstranimo človeku rakasto tvorbo iz bolnega telesa, tega ne delamo zato, da uničimo to: ali ono bulo, marveč zato, da ozdravimo bolno telo. Ako odrežemo bolniku n. pr. zastrupljeno nogo, tega ne delamo zato, da si z odrežano nogo pomnožimo anatomske zbirke, marveč zato, da se zastrupljenje ne bi razširilo po vsem telesu. Prav tako stališče zavzema biolog v vprašanju odstranitve zločinca iz družbe.

Kakor rečeno, nas tu ne zanima morilec iz afekta; tudi ne tat iz bede; itd. Pri takih »zločincih« je morda »kazen« umestna, zlasti če bi se vršila v obliki poprave, pouka in v težnji vrniti takega »zločinca« družbi.

Mnogo težji je problem »malih« povratnih zločincev, ljudi, ki ponovno kradejo, ki stalno lažejo, goljufajo, se prostituirajo itd. Da od teh pojavov ni daleč k mamilom (alkoholizem!) in k samomoru, se da dokazovati že precej zanesljivo.

Kako pa odkrijemo takšnega zločinca?

Pot ni lahka in zahteva vestnega, dolgotrajnega dela, če hoče dovesti do uspeha. Sistemov za dognanje, ali gre za »rojenega« zločinca ali le za slučajnega, je več, opisal pa bom tu na kratko le bavarski, ki itak sloni na belgijskem in letskem. Vsak zločinec mora v kaznilnici napisati na polni papirja svoj življenjepis; pri tem naj po možnosti izrazi lastno sodbo o svojem dejanju in kako je sploh prišel na pot konflikta z družbo. Kaznjenec se nato preišče duševno in telesno (antropološko in zdravniško). Vprašalne pole so obširne — saj obsega vsak akt približno 8—10 strani! Antropološki opis n. pr. obsega okoli 30—40 znakov in fotografijo. Priložene so tudi izpolnjene vprašalne pole od občine, župnije in šole. Vsi ti podatki skupno nudijo sliko življenja in življenjskih razmer kaznjence. Razume se samo po sebi, da skušajo izvedeti tudi čim več o rodbini kaznjence, zlasti o njegovih prednikih, pa tudi o še živčih sorodnikih. Ti podatki so navadno dokaj nepopolni, vendar se dajo dopolniti tam, kjer bi bilo potrebno. Vse te akte zbira bavarski kriminalno-biološki

OTOŽNOST V KLETKI

arhiv pri prej omenjenem zavodu za psihiatrijo.

Pri človeku imamo v glavnem dve poti, da doženemo, kaj je pri njem urojenega in kaj ni. Ena pot je raziskava rodovnikov, druga pa študij dvojčkov. Poslednja metoda je eksaktnejša in težje izvedljiva, slednje zaradi razmeroma malega števila dvojčkov. Če ostanemo za zdaj le pri rodovnikih, moramo poudariti pred vsem njihovo pomanjkljivost z ozirom na znanstvene zahteve. Ali naj jih zato zavržemo? Ne! Pokazalo se je namreč, da tudi s pomanjkljivim rodovnikom lahko mnogo doženemo. Zavedati se moramo, da ostane tudi pri najvestneje sestavljenem rodovniku nekaj lukenj, nedognanih vprašanj; da pa kljub temu tak, vestno sestavljen rodovnik nudi vsaj odsev dedne stvarine v tej ali oni rodbini. To nam v večini primerov zadošča, da moremo dognati, ali je kak zločinec »rojen« ali ni.

Po rodovnikih zločincev (naj ta izraz tu pomeni tudi one nedolžnejše ljudi, ki vedno prihajajo v konflikt z družbo) doženemo navadno, da je bil kakšen drug sorodnik tat iz navade, ali pijanec, »kvartopirec«, prostitutka, da se je slabo učil, ničesar izučil itd. Ako doženemo med predniki takšne ljudi, moremo večinoma sklepati čisto pravilno, da je ta ali oni zločinec dedno obremenjen. Ta ugotovitev ima za biologa nekoliko drugačen pomen nego za praktičnega sodnika. Praktični sodnik smatra dedno obremenjenost sicer za olajševalno okolnost, vendar bo zločinca obsodil in ga oddal zdravstvenemu zavodu (opazovalnici, umobolnici) le tedaj, če je zdravnik-izvedenec potrdil zločinčovo nevračunljivost, ki ga šele oprosti osebe odgovornosti za njegova kaznjiva dejanja. Biolog gleda na dedno obremenjenega zločinca bolj kot na osebno neodgovornega človeka, njegova zločinska dejanja so rezultat njegove dedne stvarine in (vsaj večinoma) posebnega okolja. Biolog namreč skuša vrednotiti dedno stvarino celega rodu, iz katerega izvira zločinec, dočim gleda praktični sodnik bolj osebe zločinca samega.

Končni smoter obeh presojanj (odstranitev zločinske osebe iz zdravega kolektiva) je isti, le ime je še različno: praktično sodstvo kaznuje zločinca, kriminalna biologija želi odstraniti iz družbe pokvarjeno dedno stvarino. To se pravi, da hoče kriminalna biologija v svoji prak-

tični izvedbi vršiti evgenično delo neprecenljive važnosti za vso človeško družbo. V Nemčiji obstojata doslej dve obširni kartoteki zločincev, ena na Saškem, druga na Bavarskem, v Monakovem, na prej omenjenem inštitutu. Na tem inštitutu obsega kartoteka že okoli 14.000 zaporednih števil in seveda prav toliko obširnih aktov. Po teh aktih je mogoče preiskati in spoznati cele rodovnike zločincev. Smisel tega ogromnega dela je v tem, da bo mogoče nekoč (morda že v bližnji bodočnosti) zatreti razmnoževanje takšnih rodov. Sterilizacijski zakon iz evgenične indikacije je že pripravljen. Ta zakon predvideva možnost sterilizacije s privoljenjem prizadete osebe oz. njenega zakonitega zastopnika. Če bo ta zakon uveljavljen (kar moremo pričakovati že v kratkem), bo to šele začetek evgeničnega boja proti zločinstvu, ki sloni na dedni podlagi. Seveda ostanejo neprizadeti slučajni zločinci, toda ti s stališča kriminalne biologije in evgenike niso družbi tako nevarni, dasi so morda posamezni zločini težji od zločinov, ki jih izvrše dedno obremenjeni zločinci.

Napačno bi bilo misliti, da evgenično stališče nasproti zločinu in zločincu nasprotuje stališču praktičnega sodstva. Vzemimo kar najmlajši primer iz naših krajev, zverinski umor Amalije Malijeve po njenem možu in svaku. Za ta ogaben zločin, s kakršnim se ne more »ponašati« niti mnogo velemest, predvideva kazenski zakon smrtno kazen. Mislim, da bi se našlo v tem konkretnem primeru malo ljudi, ki bi ne čutili neko zadoščenje nad to kaznijo. Smrtna kazen je sicer grozna, je brez dvoma uzakonjeno nasilje nad poedincem, vendar pa — s stališča evgenike — nič drugega nego radikalna operacija boleče rane. Prav primer bratov Malijev kaže, da tu tudi dedna snov ne more biti mnogo vredna in gotovo ne vredna, da bi se ohranila narodu. S tega širokega vidika moramo presoditi take primere. Morda se temu ali onemu čitatelju zdi, da sem prišel sam s seboj v protislovje, ko sem prej govoril o dedni podlagi pri zločincih. Vendar moramo misliti tudi pri tako ogabnih zločinih, kakršen je bil ta umor na Dolenjskem na dedno podlago. V dedno izredni rodbini se kakšno veliko dejanje, kakšen genij, pa tudi kakšen velik zločin pripravlja skozi generacije. Če preskočimo med genije, vidimo n. pr. pri Bachovi rodbini, da je Johann Seba-

stian Bach prav za prav le vrhunec izmed cele vrste izredno glasbeno nadarjenih članov te rodbine. Talenti, nagnjenja, strasti itd. so skozi generacije pripravljenе, le redko kdaj nastopijo posamič, tako rekoč brez vidnega vzroka, nenadoma. To je mogoče tudi pri zločinu, vendar je že po mnogo tisočih preiskav dognano, da moremo govoriti o »rojenem« zločincu, to je, o človeku, ki se je rodil s tako dedno podstavo, da mora ob za to podstavo primernih prilikah priti v nasprotje z družbo, ki ga potem ožigosa kot zločinca, škodljivca. Res je, da bi bilo težnjam evgenike zadoščeno, če bi se zavrl tok dedne podstave, t. j. če bi se zločinec steriliziral, da ne bi več mogel imeti potomcev. Toda praktično bi s tem dosegli malo, ker n. pr. zločinca Malijevega tipa vendar ne moremo več pustiti v človeško družbo. Saj bi delal znova in znova škodo, stal bi državo ogromne denarje, ki jih morajo tudi za vzdrževanje takšnih ljudi plačati sposobni davkoplačevalci. Ali

ni to kričeče nesorazmerje, da si mora zdrav kolektiv na svoje stroške vzdrževati zločince, ki kot osebe ne bodo nikoli koristile družbi, kot nosilci pokvarjene dedne tvarine pa celo trajno škodovali po svojih potomcih?!

Dedna obremenjenost ne sme biti olajševalna okolnost v tem smislu, da bi se zaradi tega dognanja oškodovale zdrav kolektivi. Olajševalna okolnost more biti z ozirom na kazni, ne pa z ozirom na bodočnost družbe! Zato se mora družba boriti proti »rojenemu« zločincu prav tako, celo še bolj, nego proti le slučajnemu, ki stoji pod vplivom tega ali onega okolja, ki je za antisocialno dejanje ugodno. Da veda pozna danes tudi »rojene« zločince, s tem moramo računati; dokažemo jih lahko po študiju rodovnikov. Še tehtnejši pa je dokaz iz študija dvojčkov.

VALJANEC, NE VALJÉNEC (Za Pleteršnikov slovar)

Omahovanje med glasom e in a je znano vsemu našemu ozemlju. Od goriških Brd do Ilirske Bistrice se čuje: mati je otroka zaklala (t. j. zaklala). V istih Brdih pomeni pleka isto ko spljaka (ploščnat kamenček). V Trinkovem spisu »Benška Slovenija« DS 1898 vidiš, da ta pokrajina govori: rāci (reci). Iz Ozvaldove razprave »Der Dialekt von Polstrau« naveda DS 1904 (698) primer: rēca — raca. Tomiškovo »Narečje v Bočni«, gl. DS 1903, poudarja, da se široki e čuje kot ea: štekkelj (štekelj), Tomo Zupan »Kako Lenka Prešernova svojega brata pesnika popisuje« (1933) ves čas piše Francé, Štefan Levkos (Venceslav Bele) pa v povesti »Lola« DS 1909 do nezvesti ponavlja Frēnce. V istem mesečniku (420) in pozneje 1906 (636) se omenja lužiški pisatelj Frencl. A l. 1899. si lahko na strani 256. opazil belokrajinsko; maj se (med se). L. 1890. (123) pa trepa, trepast nam. trapa. Na otoku Čresu se sliši kakor po vsem Dolenjskem; zespāt (zaspati).

Redek primer je koroški sosar, t. j. sosed (Kres 1882, 640). Slični zgled za r nam. d: mariborski Vurmat iz Vodomat, Mirna peč (Medna), češko narečje: děrek (dědek), češko-nemško Klara (Kleider), starolatinskrt ar (ad). Obratno pa pravijo priletni Ribničanje: Kadlovec za Karlovec.

Breznik svetuje v Sl. slov. obliko vereja (ne vareja), mezinec (ne mazinec), nasprotno pa macesen, česar pa si J. Kozak

navzlic mojemu nasvetu ni maral prisvojiti v »Belem mecesnu«. Tudi štrukljeva povest »Američan« DS 1897 ima junakinjo Mecesnjo. Si že slišal lepo koroško popevko: »Dober večer, ljubo dākle?« V Dječah živi njena sestra. Za svoj rojstni kraj se čudim, da imamo (morda iz Ribnice): povečārek, povečārkati, kar bi se v obliki povečerek lahko jemalo za prevod francoskemu: réveillon, réveillonner. Omahovanje, zlasti okoli glasu r: brek — brak, kremelj — kramelj, brahor — brehor, praded — predeč, kragulj — kregulj, krempelj — krampelj (Loški potok), pazder — pezder, brašno — brašno, brageše — bregeše, labet — lebet (iz franc. la bête), plahetati — plehetati, prelica — pralica, Janko — Jenko itd.

V Novicah sem naletel v zgodovini tobaka: Perzijski šah Abba je zapovedal, da se velikašem napolnijo lule s posušenim konjščekom... Na isti izvor kaže glas e v Slomšek — Slomška. Milijoni Slovanov sekajo glas a za nekimi soglasniki v e. Moje rodno narečje govori: srnek (srnjak), Jenš, zvalnik od Jānez. (Pri nas dobi vsak vokativ poudarek na konec, pri čemer se ob glasnem klicanju a raztegne v o: o: Micó! Isti pojav na kransko-štajerski meji, DS 1888, 128). Nekdo je poslal iz mišljenega dolenjskega okoliša v DS 1891 (240) nekaj besed brez akcentov, vmes je valjenec. Pleteršnik in za njim Bartel sta iz tega naredila: valjéneec (Blech), kakor da je od »valiti«; mora biti pa valjanec (váljati).

D.

IZ „MINIATUR“

MARIJANA ŽELJEZNOVA-KOKALJ

LJUBEZEN V LEPOTI

Napol razevel vrtni mak. Očarljiv v svoji deviški lepoti. Na njem dve libeli, ki se ljubita mirno, tiho, brez strasti. Koliko lepote v jutranjem junijskem soncu!

A človek?

Nikoli ne občuti svoje notranje lepote niti lepoto okoli sebe v takem naravnem trenutku. In zato ni njegova strast v skladu z veličastjem večnomirne in večno-lepe narave. Morda pa se motim. Mogoče strasti cvetov in drobnih živali ne občutim, ker so v skladu z večno harmonijo prirodnih zakonov?!

DOŽIVLJAJ

Marica je bila iz življenja tistih žena, ki niso nikoli videle belega dne. Delo, skrbi, so ji ugasili vsako hrepenenje, ki se je gibalo izven smernic njenih dolžnosti.

Srečala je prijatelja. »Kaj si tako žalostna in resna?« jo je ogovoril. Spomnila se je nehotе besed zamorca iz lepe Vide in odvrnila: »Kaj naj vriskam, ko mi je pri srcu tako težko. Stara sem postala. Če ne bi imela otrok... bi se že zdavnaj obesila!«

»Malodušnica! Obesila bi se, toda drugemu okoli vratu!«

»Beži, beži... še vedno si tak ko pred desetimi leti.«

»Prost sem ko ptiček! Kaj si se možila, kaj si rodila otroke in postala dolgočasna!«

Ni mu odgovorila. Videla je v duhu štiri ročice in štiri radovedne očke. Nasmehnila se je: »Otroka sta moje življenje! Ljubita me in vsa sem njuna!«

»Šemica!« ji je rekel in jo pogladil po licu.

Vzdrhtela je. Razšla sta se. V njej je zabrenkalo ko spomin iz časov, ko jo je miloval mož in tistih pozabljenih, ko so jo oboževali možki.

Dan se je nagnil. Še zvečer, pri vsakdanjih poslih, je čutila na licu prijateljevo roko in zrla njegove smehljajoče oči. »Nisem še za med ropotijo na podstrešju!« si je dejala.

In ta doživljaj ji je osončil marsikak trenutek. »Moj Bog«, si je mislila, »kako malo mi je bilo potreba, da sem občutila moč lastnega življenja, ki se je v dolžnostih stisnila v mrtvo točko...«

PLAŠČ

Gospa Marija je stopala počasi ob izložbah. Ni se ozirala vanje. Čemu? Saj ni bilo denarja za take stvari. Mož, otroci... da, oni so vedno rabili kaj. Zanj je bilo vse dobro. Otopela je že in njena duša ni poznala drugih želja kot — mir.

Za gospo Marijo je stopal mlad par. »Tak plašč boš imela tudi ti«, je dejal on. Gospa Marija je vzdrhtela. »Tak plašč kakor je moj? Pa nosim ga že tretje leto! Brez linije je in brez barve kakor jaz... Nosim ga, ker mi je potreben... Živim zato, ker sem potrebna. Mar ni najina usoda enaka?«

»Tak-le bel plašč boš imela«, je nadaljeval on. »Lepa moraš biti, lepa... ker si moja!«

Dekle se je zasmajalo veselo.

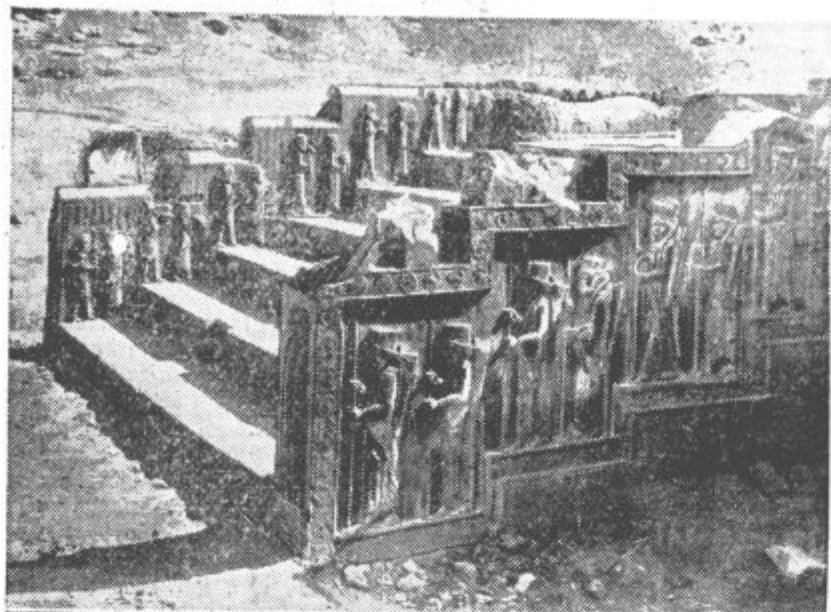
Gospa Marija je postala. S trudno roko si je pogladila čelo. »Ali je mogoče, da privošči mož ženi nov plašč? Mojemu...« in vzdihnila je globoko, »mojemu še nikoli ni prišlo na misel, da bi me razveselil z najbornejšim darilcem... Še vršička zelenja mi ni podaril v prvi pomladi zakona, kaj še le plašč!«

Postala je žalostna. »Tovorna in molzna žival sem le... in zato, zato je tako pusto v meni in v mojem življenju...«

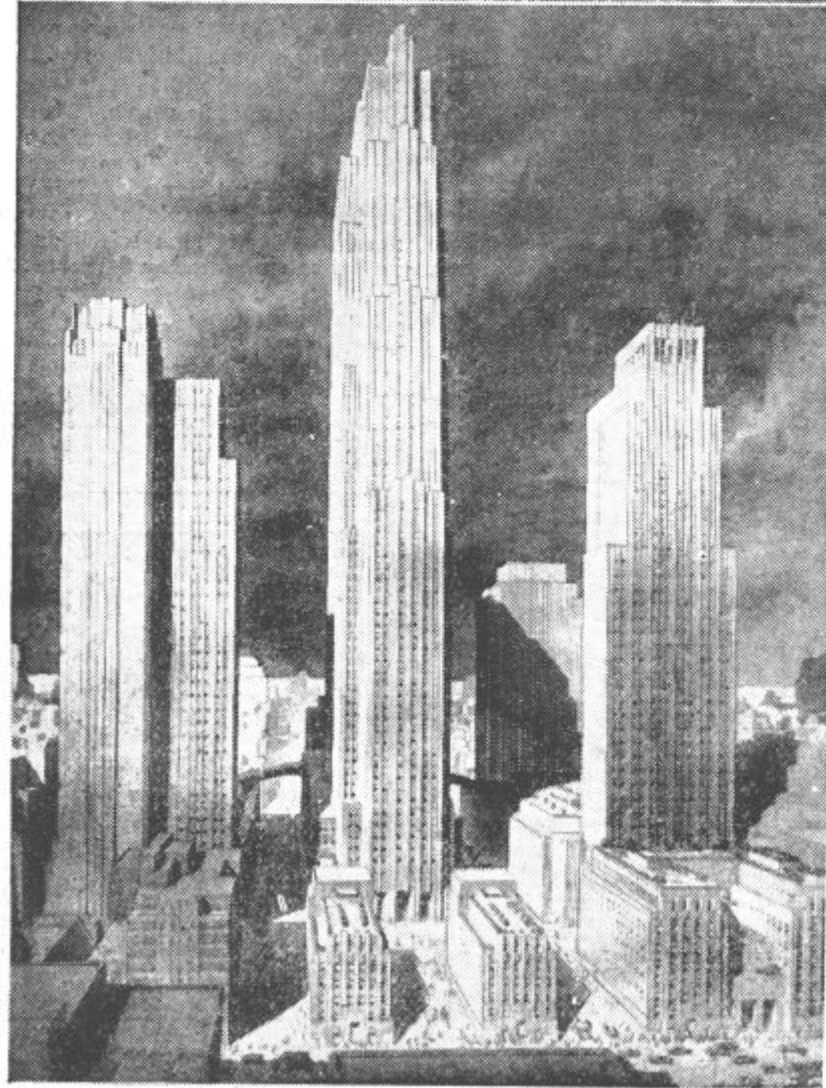
Zapihal je veter in zavila se je tesneje v plašč.

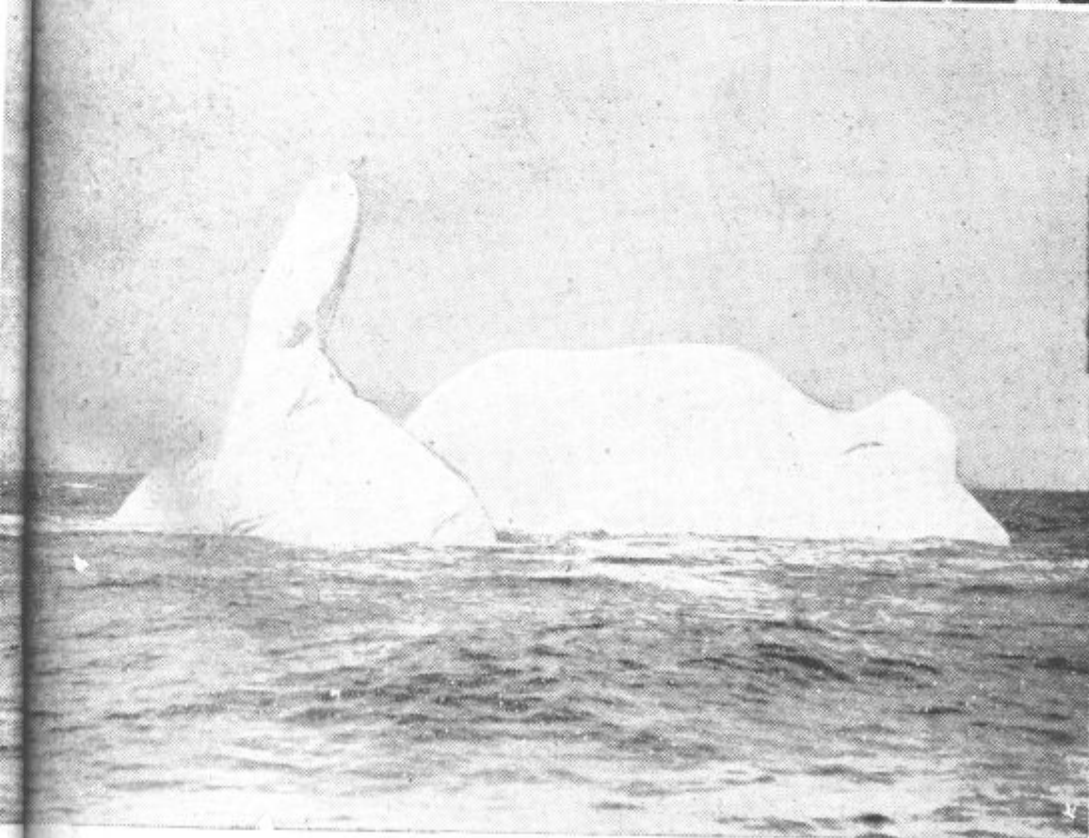
Hahn: CVETKE NA OKNU

Levo zgoraj: Stopnišče, ki ga je odkrila v Perziji odprava čičaške univerze. Stopnišče je staro najmanj 4000 let. — Levo spodaj: Rockefellerjevo mesto nebotalnikov v New Yorku.

Desno zgoraj: Glavna cesta na čičaški svetovni razstavi. — Desno spodaj: Ogromne ledne gore v Zalivskem toku.

GOSPODAR PŠENICA

CVETKO GOLAR

Zena gospodarja Pšenice je bila mlada, lepa in visoka. Njene široke, polne lakti so se bleščale od znoja in sonca, ko se je sklanjala nizko nad žitom in vihtela srp. Nedrija, pokrita z rdečo ruto, ki jo je nosila okoli vratu, so lahko drhtela, in močna, mehka pleča so kipela pod srajco, praznje belo in premočeno od potu. Dihala je naglo in hitela, da bi bila prej požeta dolga in široka njiva, ki je bila vsa v zlatem klasju in je šumela in vršala v lahnem vetru. Žela je brez oddiha, skoraj nestrpno, kot bi ne mogla dočakati konca njive, in se ni utegnila ozirati, kako se ji odseda delo. Cela vrsta žanjic, zagorelih in vročih, se je gnetla okoli nje ter komaj sledila pridni gospodinji, in njihova pisana krila, beli predpasniki in živo ognjene rute so frfotale v sapi. Srpi so zazvenčali, kadar so zadeli ob kamen, in rezali, sekali in hrustali žito, da se je lomila slama, in je težko klasje trudno legalo v razore. Nad poljem visoko so plaval bel oblaki v velikih grmadah in strmeli na rumene njive, a med njimi je hodilo sonce svojo sinjo in bleščečo pot.

Popoldne je bilo soparno in žanjicam, ki so delale že od jutra, je znoj curkoma lil po obrazih. Zrak je gorel in trepetal nad njivami, vročina je težko ležala na zemlji, ko se je žena gospodarja Pšenice sredi rumene ječmenove njive, vsa potopljena v klasje kakor v zlato reko, nenadoma vrgla pokoncu, nagnila glavo, da ji je zdrnila ruta z las, in je dvoje težkih, rjavih kit padlo čez tilnik in se razpletlo po hrbtu. Zakričala je, vrgla srp iz roke in se z obema rokama zgrabila za čelo. Zaječala je s pretresljivim glasom, široko odprla oči, zakrožila z njimi okoli sebe in omahnila vznak na njivo. Gospodar Pšenica je bil pri vozu in je nakladal težke snope, ko je zaslišal vzdihanje svoje žene, ki je bilo tako polno bolečine, da sta celo konja, zaprežena v voz, pozorno zastrigla z ušesi. Pritekel je k njej brez sapa in pokleknil k njenemu drgetajočemu telesu. Prsi so se ji burno vzdigovale in hropla je težko in bolestno, zenice so ji bile skrite napol pod trepalnicami, da je kalna belina prazno strmela v zrak. Vsa je bila v hladnem znoju in z njenih lic je izginjal in ugašal rožni ogenj, in ka-

kor luč pred senco se je umikala goreča rdečica mrzli bledobi.

»Manica, kaj je s teboj? Povej, ali ti je hudo?«. Žalosten je bil gospodar in glas mu je drhtel in jokalo.

»Moja Manica, zakaj si se zgrudila, ali te srce boli, zakaj mi napravljáš to žalost!«

Trepetale so roke gospodarju Pšenici, ko je škropil svoji ženi blede obraz s studenčnico in ji odvezoval ruto za pasom in rahljaj in odgrinjal obleko na prsih. Sopla je pretrgano in brez moči je počivala v žitu z zlatim snopom pod glavo, in težka slabost je ležala na njenem telesu.

»Kaj je z mojo ženo, kaj ste ji napravile?«

Ves zbežan je bil in čudno je vpraševal žanjice, ki so se osuple in prestrašene drenjale in vpile okoli gospodinje. Gledal je krog sebe in iskal pomoči, ali povsod je videl samo preplašene obraze.

»Kaj smo ji napravile?« se je zavzela drobna Tomaškova mati z visokim glasom.

»Preveč pridna je bila in je nismo nikoli mogle dohiteti. Zmeraj je hotela biti prva.«

»Zdaj pa ima,« je dejala suha žanjica in mahala s srpom in si brisala oči.

»Zmerom nas je pustila za seboj, preveč se ji je mudilo z delom —«

»Sonce jo je ubilo!«

V resnici se je zdelo, da se je nebeški gospodar razjezil nad mlado gospodinjo. Njegov pogled je izzorel žito, zato se je maščeval nad njo, ki si je lastila njegovo bogastvo.

»Ali me misliš zapustiti, Manica, zakaj me ne pogledaš?«

Cisto k njej se je sklonil gospodar in jo poljubljal na hladno čelo in lica. Njegove solze so jo rosile in zdelo se je, da jih čuti, in težji in bolestnejši so bili njeni vzdih.

»In kaj bo z najinim sinom, ako odideš? O, saj to ne more biti!«

Kot da je razumela svojega moža, je odgovorila z dolgim ječanjem in solza ji je pritekla iz oči.

»Kaj bo z nama, ako naju zapustiš?«

Jokal je gospodar Pšenica, ko je vzdignil svojo ženo in jo v rahlem objemu nesel na voz. Postlal ji je v rumenem, bogatem klasju in jo peljal domov.

»Zakaj se mi je to zgodilo,« je mislil, »ali ni bila zdrava in dobra? S čim je zaslužila to trpljenje? Samo delo jo je veselilo, in glej pri žetvi, pri najlepšem poljskem opravilu, jo je dohitela nesreča. Kako težko je čakala žetve, dan na dan je hodila ogledovat žito in ko se je pozlatilo, je s smehom šla na njivo. In sedaj naj bi umrla ona, zvesta in draga —« Zanjice so ostale same na njivi in bile so tihe in le žalost je bila z njimi. Že so pozabile, kako so morale naglo žeti, da niso zaostajale za gospodinjjo in hudo jim je bilo po njej. Bilo jih groza pri misli, da se tudi njim utegne zgoditi enako. Gledale so na nebo, kjer je sonce mogočno hodilo svojo pot in sijalo na njivo, da je žarelo klasje kot brušeno zlato. Valovala je njiva in vršala, in jekleno so zopet zveneli srpi in se zajedali v žito.

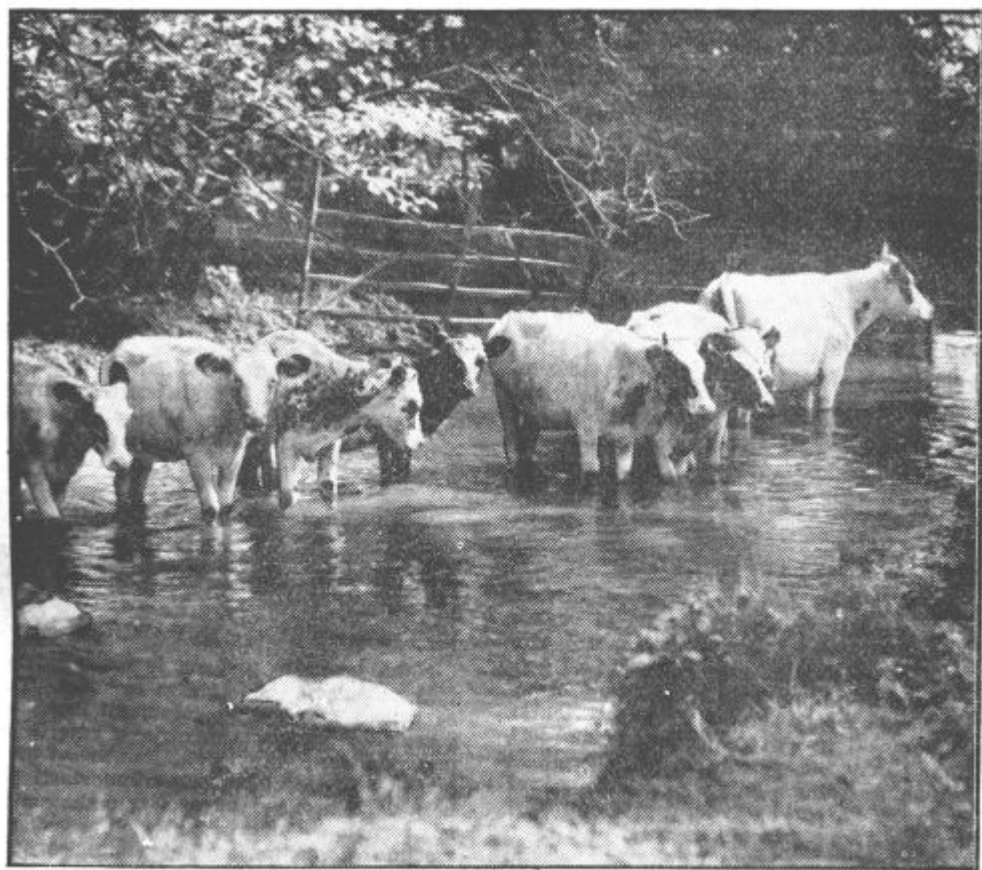
Zvečer je gospodarju Pšenici umrla žena. Mehak in dehteč je bil njen mrtvaški oder. Postlan je bil z rumenim

žitom in cvetje, ki so ga natrgala dekleta po njivah med pšenico in ržjo, je venelo in dišalo po hiši. Kropili so jo s klasjem, ker se je tako zdelo prav hlapcu Boštjanu.

*

Gospodar Pšenica je hodil po hiši in pestoval svojega sina. Velika žalost je kakor težka senca ležala na njegovem moškem, lepem obrazu in visoka postava je bila sklonjena. V očeh ni imel solze, ali tiho trpljenje je sijalo iz njih in zdelo se je, da je nebogljenoto dete pretežko njegovim rokam, zakaj prsi so se grudile in pleča so klonila. Gledal je na sina in zmerom večja je bila bolečina, ki je vstajala v njegovem srcu, ali glasu ni bilo, ki bi jo prepodil. Sinova lica pa so se mu smejala in bleščale so se nedolžne modre oči in rdela so otročja usta.

Gospodar Pšenica je mislil na »svojo ženo. Lepa in visoka, le za spoznanje manjša od njega, je hodila pred njegovo

OB NAPAVALISCU

vimí očmi. Milo in mirno njeno obličje ga je gledalo s tiho resnostjo in sveta je bila njena ljubezen. Bila je še kot deklica zmerom resna in zamišljena, nosila je črno ruto v znamenje žalovanja, ko jo je spoznal. In takšna je zdaj vstala v njegovem spominu. Ni bila kakor nevesta, ko je rožna in kipeča v lepoti in zdravju sedela med svati na njegovi strani in ga obiskala kakor žena v nočeh ljubezni, vsa vroča in sladka, svetla in jasna kakor gredica belega cvetja, na katero je dahnila večerna zarja in jo nežno obliła s plahim plamenom. Zdaj ni ljubila moža in ni hodila k njemu v objem, temveč je žalovala za svojim sinom, ki ga je morala zapustiti. In v svoji žalosti je mogoče premišljevala, kdaj naj pride ponj in ga vzame s seboj —

Gospodar Pšenica je krepko objel svojega sina, kakor bi se bal, da ga ne izgubi. Rad je imel ženo, ali o Bog! Kaj bo z njim, ako se spomni in pride po sina! Močno ga je objel, da je otrok zakričal, kakor bi poklical na pomoč. In gospodar Pšenica je vedel, da je mati slišala njegov klic. Nagnil se je k njemu, ga poljubil in prosil, naj utihne. In zasmejal se mu je veselo in čisto, kakor bi zažgoleda sinica na jablan.

In potem je videl svojo ženo v zadnjih vzdihih, ko se je nemo poslavljala od najdražjega in je z očmi iskala sina. Gospodar Pšenica je slišal, kaj so tedaj govorile njene oči, kaj se je bleščalo v njihovi rosi globini. Slišal je njene misli in je vedel, da pride mati gotovo po sina, ako bi mu dal mačeho, ki bi ga ne ljubila, ki bi mu pekla kruh iz pepela in ga česala z železnim glavnikom. Nežno in varno kakor mati je pestoval sina in v srcu je prosil rajno ženo, naj mu ga pusti in spomin njihove ljubezni.

Skozi okno je zagledal hlapca Boštjana, ki je prišel s polja z visoko nalože-

nim vozom, da so škripale ročnice in žrd, ki je bila privezana vrh pšenice in jo tiščala s svojo težo in močjo napete vrvi. Konji so zarezgetali gospodarju v pozdrav, in hlapec je stopil k njemu: »Ne vem, kam bi s snopjem? Rž sem vzel iz kozolca in jo zvrnil na skedenj, saj je že suha, da se otresa. Tole pšenico, ki je na vozu, bom tja obesil, pol njive pa je še stoji tam na Vresnicah. Kam bi ž njo?«

Gospodar ga je gledal in ni slišal, kaj govori. »Osem jih žanje, kam naj grem s pšenico?«

»Kaj si dejal?«

»Andrej, ali res ne boš pozabil rajnice? Saj pravim, da ne vem, kam s pšenico?«

»Kam?« se je vprašal zamišljeni gospodar.

»Da je vse polno, praviš?«

»Tako sem basal, da je snopje na tsnem, da še pesti ne potisneš vmes. In polna je trdega zrnja.«

»Da je lepa, in vse je polno? Pa jo zapelji pred Mirtovo bajto, naj jo vzame Lenka, ki ima sedem otrok. Naše naj požanjejo, in kar tja zvozi!«

Hlapec ni ugovarjal in je težko in počasi odhajal. Bil je star in ko si je brisal pot z obraza, se je opotekal.

Oče je položil sina v zibel in mu začel, smehljajočemu se in radostno zavzetemu, praviti povest o lepi in dobri materi:

»Bog jo je poklical v sveta nebesa in skozi zlate duri je prišla k njemu, ki je sedel na zlatem prestolu. Velika, lepa mavrica se je spenjala nad njim in angelci so se drsali po njej. Žejna je bila tista mati, saj je šla z njive naravnost v nebesa, zato se je napila iz srebrne skledne nebeškega vina.«

DALJE

»SLABI DNEVI«

Vsak človek ima svoje »slabe dneve«. Dr. Schmidt-Lambert pravi, da si vsakdo lahko svoje slabe dneve že vnaprej zračuna. Vsak človek, najsi bo moški ali ženska ima od narave vnaprej načrtano dispozicijsko oziroma indispozicijsko krivuljo. Tudi moški ima svoje periodične slabosti, ki se ponavljajo v ritmu 23 dni. V vsakem razdobju po 23 dni doseže človek po enkrat svojo fizično in duševno depresijo, to je najnižje stanje telesnih in duševnih sil, ko je prav posebno nerazpoložen za vsako delo. Med temi depresijami pa leže periode

razvoja navzgor oziroma navzdol, ki se prav očitno odražajo v vsem njegovem delu.

PROPELERJI IZ BAMBUSA

Neka japonska tovarna je začela izdelovati propelerje za letala iz bambusa. Tra se plosko razvalja in posamezni lističi se s kaseinom zlepajo v furnirje, iz katerih se potem skladajo propelerji. Bambusovi propelerji so baje dokaj bolj trajni zlasti pa bolj elastični nego navadni iz mahagonija in orehovine. Tovarna jih izdeluje tudi za tretjino ceneje in jamči popolno neobčutljivost proti vročini in vlagi.

ČIGAV JE NAJVEČJI OTOK SVETA?

DR. VLAD. TRAVNER

V začetku aprila t. l. je objavilo mednarodno razsodišče v Haagu svojo odločbo o sporu med Dansko in Norveško zaradi vzhodne obale Grönlanda. Z desetimi glasovi proti dvema je izreklo, da je največji otok sveta izključno danska last in zavrnilo vse zahteve Norveške kot nezakonite. S tem je uredilo končnoveljavno politične in pravne razmere v velikem delu arktičnega ozemlja. Ta

jena skoraj v vseh severnih deželah. Ta kultura se je ohranila zlasti na severnovzhodnem delu otoka do srednjega veka. Okoli l. 875. je odkril deželo Normanec Gunnbjörn. Kakih sto let pozneje (984.) je prišel v te kraje Irec Eirik Raude (Rdeči), objadral južni rt otoka (Farewell) in prodril do današnje Davisove ceste ob severnem tečajniku. Dal je otoku ime in naselil na zapadni obali prve evropske koloniste. Okoli l.

Pogled na lednik WORDIE, enega izmed največjih lednikov na svetu

odločba je važna za nordijske države. Zanimajo pa se zanjo tudi politiki, narodni gospodarstveniki in pravniki vseh ostalih narodov. Rešitev spora se opira pred vsem na historične pravice Danske; zato je zbudila tudi pozornost zgodovinarjev. Posebno znamenit pa je izrek razsodišča, ker znači sijajno zmago pacifističnega stremljenja v času, ko menijo mnoge druge države, da morajo čuvati svoje — često samo domnevne — pravice le z orožjem.

Zgodovinski pregled

Že davno pred prihodom Evropecev so dosegli prvotni prebivalci »Zelene dežele« (Grönlanda) Eskimi znatno stopnjo tako zvane thulske kulture, ki znači končno fazo mlajše kamenite dobe in ki je bila v prazgodovinskem času razšir-

1000. so sprejeli prebivalci krščanstvo in kmalu nato (1100.) je postal otok samostojna škofija. Zveze z Evropo pa so bile še dolgo rahle. L. 1261. so si osvojili deželo Norvežani. S kalmarsko unijo l. 1397. je postal otok skupna last Norvežanov, Švedov in Dancev. V tem času so nastale na Grönlandu številne cetoče kolonije, ki so imele do začetka 15. stoletja stalne zveze z Evropo. Pozneje so medsebojni stiki zaradi političnih razmer skoraj popolnoma prenehali. Odslej so obiskali deželo le redki Evropci kakor Frobisher (1576.—1578.), Davis (1585.—1587.), Hudson (1607.) in Baffin (1616.), ne da bi se zanjo dosti brigali. Šele l. 1721. so zasedli Danci zapadno obalo in ustanovili več naselbin. Tako so postali dejanski gospodarji otoka, kar so priznale vse interesirane dr-

žave. S pogodbo v Kielu (14. I. 1814.) je odstopil danski kralj Friderik VI. na zahtevo Napoleona Norveško Svedski; pridržal pa si je suvereniteto nad Färöeri, Islandom in Grönlandom. V sledečih desetletjih so zgradili Danci na otoku več cerkva, šol in bolnic, pošiljali v deželo uradnike, pastore, zdravnike in trgovce in dali več zakonov. Razen tega so proučevale številne znanstvene ekspedicije sistematično vse dele zemljine. Tako je preiskal n. pr. Graah v l. 1823—1831 vzhodno obalo; v letih 1867—1887 so obiskali Danci mnoge doslej neznane kraje na zapadu; l. 1893. je proučeval Garde južne dele otoka; v času 1905.—1906. pa sta objadrala Mylius-Erichsen in Koch severno obalo.

Poleg Dancev so preiskavali deželo tudi drugi narodi. L. 1818. je odkril Anglež John Ross severne dele otoka. Kmalu nato (1822.) je obiskal škotski kito-lovec Scoresby vzhodne dele. V l. 1869. do 1870. je prodrli neka nemška ekspedicija do 77° s. š. L. 1883. je prišel Norvežan A. E. Nordenskjöld daleč v notranjost Grönlanda in 5 let pozneje je prekorčnil njegov veliki rojak Nansen prvič celino od vzhoda do zapada. Znamenita so bila tudi potovanja Američana Pearyja, ki je prešel v l. 1891—1895 dvakrat ves otok in dosegel na svojem 7. potovanju (1900.) najsevernejšo točko (83° 39'). L. 1912. je obiskal deželo Rasmussen. Najvažnejša ekspedicija po svetovni vojni se je vršila v l. 1929.—1930. pod vodstvom Avstrijca Alfreda Wegenerja, ki je našel smrt v neskončni sneženi puščavi. Skoraj vsa ta podjetja — zlasti v novjšem času — pa so bila mogoča le z dovoljenjem in podporo danske vlade.

Med svetovno vojno je skušala Danska utrditi svojo oblast nad otokom. Zato je bilo potrebno privoljenje drugih interesiranih držav, zlasti velesil. Ko so zasedle Zedinjene države l. 1915. danske Antile (proti odškodnini), so priznale obenem dansko suvereniteto nad Grönlandom. 22. 6. 1919. je dal norveški vnanji minister Ihlen ustmeno privoljenje, da sme upravljati Danska ves otok. Prav tako so pristale na to Velika Britanija, Francoska, Italija, Japonska in slednjič (1921.) tudi Švedska. Tako je postala Danska »de facto« in »de jure« edina lastnica vsega ozemlja.

Spor med Dansko in Norveško

Kljub temu ni spoštovala Norveška danske suverenitete nad Grönlandom. V

začetku l. 1930 je izjavil neki norveški redarstveni pooblaščenec na otoku, da je vzhodno grönlandsko primorje »terra nullius«, ker Danska ne izvaja na tem ozemlju svojih pravic. Zaradi tega je organizirala danska vlada večjo ekspedicijo na sporno obalo, da bi dokumentirala tako svojo oblast. Bilo pa je že prepozno; kajti 22. VI. 1930 je anektiral že norveški raziskovalec Devold 500 kilometrov vzhodne obale med fjordoma Karlsberg (na jugu) in Bessel (na severu) in razvil zastavo svoje domovine. Kmalu nato je zasedla Norveška uradoma ozemlje med 71° 30' s. š. ter ga imenovala »Zemljo Eirika Randeja«.

Že naslednjega dne je vložila Danska pri haškem razsodišču protest in tožbo ter zahtevala, da se ji prizna neomejena pravica do vsega otoka. Sklicevala se je da upravlja deželo nemoteno že nad 200 let in da je tudi Norveška priznala njene pravice. Nasprotnica je ugovarjala, da leži sporno ozemlje izven danskih kolonij in da ne more Danska razpolagati z njim enostransko. Norveška je zasedla le deželo, ki ni imela doslej gospodarja. Ustna izjava ministra Ihlena pa ne more biti obvezna za državo. Razsodišče je ugotovilo na podlagi dokaznega materiala, da pristojna Danski zgodovinska pravica do vsega otoka, ker ga upravlja nemoteno že od l. 1721 oz. 1814 in da je bila izjava ministra pravno veljavna. Med tem je opustila Norveška iz lastnega nagiba vsa dejanja, ki niso bila v skladu z dansko suverenito.

Odločbo razsodišča sta vzeli Danska in Norveška brez pridržka na znanje. Občudovanja vredno je obnašanje obeh nekdanjih nasprotnic. Kljub zmagi so opustili Danci vse demonstracije, ki bi utegnile žaliti norveški narodni čut. Danski vnanji minister Munch je izrekel razsodišču zahvalo za objektivni pravorek in izjavil obenem, da sodba ne bo povzročila trajnega nezadovoljstva norveškega naroda, ki ga Danci tako visoko čislajo. Slično izjavo je podal danski ministrski predsednik Stauning. Nato so sledili medsebojni prisrčni brzojavni pozdravi danskega kralja Kristijana in norveškega kralja Haakona. Oba vladarja sta izjavila, da je spor med državama za vedno poravnán in da bosta živela oba naroda v trajnem medsebojnem prijateljstvu in miru. Razburjajo se le še desničarski listi obeh strank. Tako piše n. pr. »Afterposten«, da se mora tolažiti Norveška z mislijo,

da postane krivica, če je dovolj stara, sčasoma pravica. Ti neznatni časnikarski spori pa bodo kmalu polegli, ker nameravata obe državi skleniti ugodno gospodarsko pogodbo, ki bo zajamčila nor-

VZHODNA OBALA GRÖNLANDA

veškim ribičem in lovcem lov na vzhodni grönlandski obali.

Svetovna zgodovina pozna le malo primerov, kjer bi se rešili spori tako mirno in dostojno kakor v tem primeru. Danska in Norveška sta vsem narodom sijajen vzgled miroljubnosti in s tem prave kulture.

Gospodarske razmere

Grönland meri 2,175.600 km² t. j. skoraj 10 krat toliko kakor naša država. Povprečna nadmorska višina znaša 2000 metrov. Posamezni grebeni (pri 76°) pa se vzpenjajo do 3.000 m. 95% površine pokriva led, ki je ok. 1200 m debel. Brez ledu je samo ozek pas ob obali s številnimi fjordi, globokimi dolinami in jezeri. Večjih tekočih voda ni. Podnebje je arktično; temperatura znaša na jugu (Ivigtut) po zimi -7.5° C, po leti $+9.7^{\circ}$ C; na severu (ob Smithsundu) -37.5° C oziroma $+3.2^{\circ}$ C. Po štetju iz l. 1921 prebiva na otoku 14.800 ljudi, med njimi 248 Evropecev (148 Dancev).

Domačini so samo na skrajnem severu (v naselbini Etah) čistokrvni; drugod so se že zdavna pomešali z Evropci. Po svojem značaju so podjetni, vztrajni, dobrosrčni in nadarjeni. Analfabetov skoraj ni med njimi. V Gothaabu izhajata celo dva časopisa v domačem jeziku. Tujci smejo priti v deželo le s posebnim dovoljenjem. Prodaja alkohola je v interesu domačinov strogo zabranjena. Trgovina je državni monopol. Po

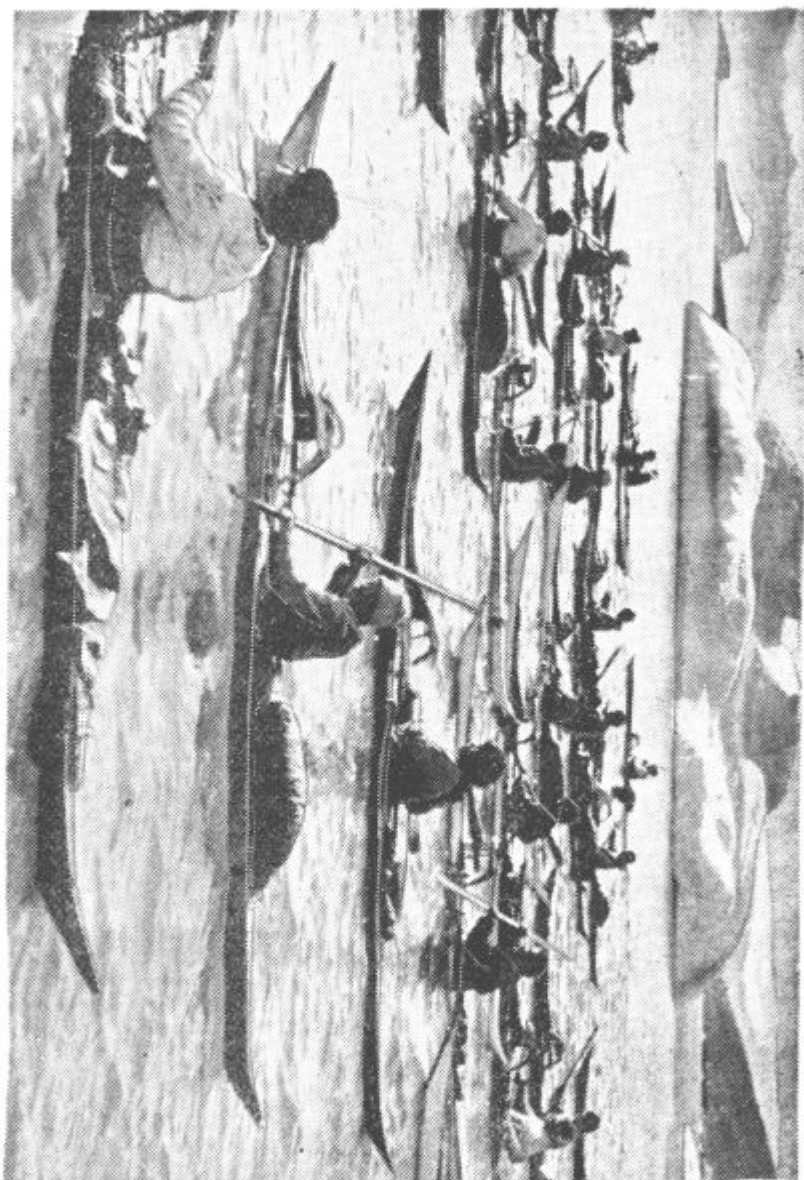

ESKIMSKI OTROCI

zakonu od 18. IV. 1925 nadzoruje upravo danski notranji minister, šole in cerkve pa minister prosvete. Dežela se deli na 3 dele: severni, južni v vzhodni Grönland. Glavno mesto je Gothaab s 380 prebivalci. Ker obliva zapadno oba-

Morje ob vzhodni obali je mrzlo, zato so klimatične razmere skrajno neugodne. Pokrajina je skoraj popolnoma gola; le sem ter tja rastejo nizke breze in liševje (mah). Stalnih prebivalcev v teh krajih skoraj ni. Zima traja tu skoraj

GRÖNLANDSKI ESKIMI V SVOJIH KAJAKIH

lo topel morski tok so samo tu večje naselbine kakor (poleg Gothaaba) Egetsminde (1650)*), Upernivik (1150), Scoresbysund (710) i .dr.

*) številke v oklepajih povedo število prebivalcev.

11 mesecev. V tem času zmrzne morje, ter je pristop na obalo skoraj nemogoč. Zato se zdi dansko-norveški spor za to ozemlje na prvi pogled malenkosten. Dejansko pa je ta del otoka zelo važen, ker so tu bogata ležišča kriolita (aluminija), bakra, grafita in premoga. Razen

tega žive tu številne severne živali kakor severni jeleni, medvedi, lisice, zajci, polarni volkovi, razni ptiči; v morju pa ogromno tulenov, kitov, morskih psov in rib. To je bil tudi vzrok, da je hotela Norveška zasesti te pokrajine in da

želi zdaj, ko so se njeni načrti zaradi odločbe haaškega razsodišča izjalovili, skleniti z Dansko gospodarsko pogodbo in izkoriščati tako bogate naravne zaklade.

DOŽIVLJAJI V DŽUNGLI

FRANK BUCK

26. POGLAVJE

KRAJ, KJER TIGROVI BRKI PRINAŠAJO SRECO

Kot uvod svoji naslednji zgodbi o vražah, naj navedem, da je najti služabnika na Daljnem vzhodu silno težko. Če si pa želiš poiskati prvotnejšo silo, tedaj je zadeva čisto drugačna. V tem primeru se moraš namreč ravno tako ogledati okrog v Aziji kot kjerkoli drugod na svetu. Poštenost, čistota, veselje do dela in potrpežljivost do tovarišev sem smatral za glavne lastnosti, ki jih morajo imeti moji uslužbenci na posestvu v Katongu. Domišljal sem si, da imam služinčad, ki na čudežen način prilično točno odgovarja tem zahtevam.

Nekoč, ko je v mojem obširnem gospodarstvu že delj časa vladal ljubi mir, sem na svoje veliko začudenje opazil, da se je nenadno pojavilo sovražstvo med mojim kuharjem in slugo. Nikdar nisem mogel prav za prav točno dognati, za kaj gre, ni pa bilo treba posebnega opazovalnega daru, da sem uvidel, kako se stanje dnevno slabša.

7 nekega posebnega stališča je bila ta borba prav zabavna stvar, in sicer zato, ker je bil moj sluga, ki je po vsem videzu bil napadalec, slaboten pritlikavec, kuhar pa je bil visok in krepak dečko. Bila sta pa oba Kitajca. Ponavljala se je zgodba med Davidom in Goliatom v novi izdaji.

Seveda bi najlažje in najhitreje urenil zadevo, če bi spodil oba pretepača, toda nisem se hotel razstati z dvema dobrima delavcema, ki sem si ju poleg tega še moral vzgojiti za svoje potrebe.

Mislil sem zato, da bo najbolje, če pustim, naj sama uredita svoje nesoglasje. Toda ko mi je Ali povedal, da je pravkar kuhar že četrtič pošteno premlatil slugo, sem uvidel, da moram poseči v zadevo.

Bila je zame prav neprijetna stvar, ker če se Aliju ni posrečilo izvabiti iz njih, zakaj se prav za prav obdelujeta, sem bil prepričan, da tudi meni ne bo sta ničesar izdala. Če bi imel pred sabo primer nasilneža, ki se je spravil na slabotnega reveža, bi bila zame stvar prav enostavna. Toda kuhar ni bil iz zivač niti nasilnež. Tudi ni bil, kot mi je Ali vztrajno zatrjeval, on napadalec.

Zato sem smatral, da moram v teh okoliščinah najprej zaslišati slugo, ki je očitno vedno dal prvi povod za spopade. Nisem niti nameraval ugotoviti vzroka teh nasprotij, temveč samo predočiti slabotnemu slugi, kako je nesmiselno od njega, da se zaletuje in skuša premagati toliko močnejšega nasprotnika. Če bi mi to ne uspelo, sem bil trdno odločen, da ga odpustim.

Pozval sem slugo in mu začel prepričevalno govoriti, kako more vendar pričakovati, da bo obvladal nasprotnika, ki je toliko močnejši.

Njegov odgovor je bil tako nepričakovan, da ga lahko smatram kot čudovit primer azijskega praznoverja.

Nekega dne, tako mi je govoril sluga, bo prav gotovo zmagal kuharja, zato, ker ima pri sebi vedno šop tigrovih brk. Gotovo mi je znano, da mora vsak, ki nosi s seboj tako sigurno srečnosno sredstvo, slednjič premagati vse svoje sovražnike.

Ob malajski morski ožini živeči Kitajci neomažno verujejo v magično moč, ki izvira iz tigrovih brk. Znani so mi bili primeri, ko so na mrtvem tigru porezani brki dali boljšo ceno kot pa njegovo krzno.

Slednjič mi je uspelo prepričati kuharja in njegovega nasprotnika, da ju pri prvem primeru pretepa spodim od hiše. Od tedaj je zavladal mir v moji domačiji v Katongu.

Kocine iz čopa slonovega repa se smatrajo tudi za jamstvo uspeha, posebno pri Indcih in Malajcih. Tem domačinom velja zapestnica iz slonovih kocin za nekaj, kar morajo čuvati kot zenico svojega očesa.

Splošno kroži tam povest o mladem Indcu, ki je svojim domačinom pomagal kopati jamo, v katero so se nadali ujeti tигра, ki je že delj časa ustrahoval okolico. Nekega večera je mladi mož šel pogledat ali je past še v redu in ko se je nagnil čez njo, pade noter ter prileti pri tem skoraj naravnost na hrbet tigru, ki je ležal rohneč na dnu jame. Od groze na pol trdi Indec je zbral vse svoje moči, da se je zavlekel v nasprotni kot jame. Vso noč je tako, kopajoč se v smrinem potu, prečepel nasproti zverine in poslušal njeno rjojenje in stokanje.

Naslednjega dne ga je našla skupina vaščanov nepoškodovanega na dnu pasti. Spustili so vrvi in ga potegnili ven, ne da bi tiger naredil pri tem najmanjšega poskusa napada.

Vsi so bili izredno začuden nad nerazumljivim dogodkom, dokler se ni mladi Indec spomnil, da je imel s seboj zapestnico iz slonovih kocin.

Domačini so ubili tигра, preden so mogli dognati vzrok tega pojava, tudi je zelo dvomljivo, ali bi moglo sploh kaj izpremeniti njihovo vero, da bi ujetnika v tigrovi jami moglo kaj drugega rešiti kot čudodelna zapestnica. Neki angleški prijatelj, ki je videl veliko mačko, preden so jo rešili trpljenja, mi je pripovedoval, da si je nesrečna žival pri padcu v jamo gotovo zlomila hrbet. Sicer pade tiger skoraj vedno na noge ter imamo tukaj primer le redke izjeme. Past je pa bila izredno globoka in se je žival pri padcu morala obrniti v zrak, a ker v temi ni videla dna, je padla na hrbet.

Leopardova ključnica, majhna ukrivljena kost, se smatra v teh čudnih krajih tudi za nosilca sreče. Redko mine

leto, ne da bi naletel na nekoga, ki je prepričan, da ga zla usoda ne bo preganjala, dokler bo nosil ta čar s seboj. Pri tej vraži pa moramo omeniti še zanimivo dejstvo, da se je razširila preko kroga nevednih domačinov in je zajela celo marsikatero belega človeka. Poznam krotilca živali, ki ga za nič na svetu ne pripravite do tega, da bi šel v kletko, dokler si ni utaknil v žep čudodelne kosti.

Naletel sem tudi Angleža, ki je služil kot letalec ob reki Hoogli. Ob prostem času je hodil rad na lov v močvirja, ob bregovih reke. Nekega dne mi je v vrtu hotela Great Eastern v Kalkuti pripovedoval napeto zgodbo, kako je nekoč lovil vepra, ki je s svojimi čekani na široko razparal trebuh njegovemu indskemu spremljevalcu. Naj priпомnim, da je indski veper zelo močna žival s silnimi čekani ter postane lahko prav nevaren sovražnik, zlasti če je bil že ranjen. »Veper se je najprej zakadil v mene,« mi pravi, »toda v zadnjem hipu sem se mu izognil. Zakaj? Zato, ker sem imel to pri sebi.« Po teh besedah izvleče leopardovo ključnico. Da bi bil gotov, ali res pripisuje čudodelnemu sredstvu tako moč, sem mu ponudil v zameno lep prstan z dragocenim kamnom, toda gladko je odbil mojo ponudbo. »Ali mislite, da sem nor?« se je začudil. »Ne dam kosti za nič na svetu.«

Na vse polno vraž, pri katerih se kačam in zverem pripisuje čudežna moč, naleti človek v teh krajih Daljnega vzhoda. Marsikatera med njimi je prav neverjetna. Če piše kdo fantastičen roman in mu zmanjka tvarine, mu svetujem naj poseže v azijsko praznoverje. Tam bo našel tvarino za dolgo časa.

DALJE

(COPYRIGHT BY KING FEATURES SYNDICATE)

VIŠINSKA BOLEZEN

Po dognanjih angleškega fiziologa sira Leonharda Hilla višinske bolezni ni krivo toliko pomanjkanje kisika kolikor presežek ogljikove kisline v krvi. S poskusi na živalih je dognal, da organizem zlahka prenese razredčeni zrak, ki odgovarja višini 15.000 m nad zemljo, če se poprej z delj časa trajajočim vdihavanjem kisika »izpere« iz krvi ogljikova kislina. Če vdihava človek kisik nekaj ur pred vzletom, potem lahko doseže višine do 15.000 m, ne da bi potreboval hermetično zaprto kabino. Dolej je veljalo za mejno višino, ki se da doseči samo s kisikovim aparatom, 12.000 m.

MODERNA ŽENSKA IN SPORT

SPORT, MLADOSTNI IDEAL ZA ŽENSKO

O vprašanju, ali je sport za ženske ali ne, so številni zagovorniki in nasprotniki napisali že cele knjige, pa so še zmerom mnemlja o tem deljena, dasi je pristašev vendarle več. Poslušajmo, kaj pravijo o tem slavne sportnice same.

Svetovna prvakinja v tenisu in svoje dni nedosegljiva gospodarica na belem polju Helena Wills-Moody pravi n. pr. takole:

Globoko sem prepričana, da bo dobival sport po vsem svetu tudi med ženskami zmerom več prijateljic. V moji ožji domovini Kaliforniji in tudi v San Franciscu, kjer leto in dan sije sonce in je za sport sezona prav tako sredi zime kot sredi poletja, so pogoji za takšen razvoj najugodnejši. V veliki razstavnici dvorani, ki je bila zgrajena l. 1915., so zdaj zgrajena številna teniška igrišča, ki so dostopna vsem. Prav tako imajo prijatelji in prijateljice belega

RITEM SPORTA.

Tenis igram od 12. leta. V zadnjih šestih letih — koliko je zdaj stara, je tudi pri njej precej tajno (op. prev.) — odkar mi je v sportu odrejeno vidnejše mesto, nisem nikoli trenirala več kot uro ali uro in pol dnevno. Po mojem je prav to bistvo vsakega ženskega sporta. Ženske sporta ne smejo pretiravati. Če gredo predaleč in trenirajo preveč, telo preveč otrpne, duh pa je stalno pripravljen samo na boj, namesto da bi ostalo telo mlado, gibčno in prožno in bi bil duh ves vever in pripravljen le na delo in ustvarjanje. Ta pretirana obremenitev telesa in duha že pri moških ni posebno privlačna, pri ženskah pa je skoraj zoprna. Takšne ženske izgubijo ne samo vnanje, temveč v duševnosti vsako ljubkost in nežnost.

sporta po mnogih javnih trgih in nasadih brezplačno na razpolago lepe prostore, kjer vidiš lahko — posebno v odmorih med delom — skupine žensk vseh slojev, uradnic, trgovskih nameščenk, dijakinj in dam iz velike družbe, ki se razvedrujejo v sportu. Te prijateljice belega sporta vedo prav dobro, da se vsaki petdesetletni dami, ki vedno goji sport, brez olepšanja lahko prisodi le najmanj polovica te dobe in se tudi sama počuti takšno.

lst

ČLOVEK IN DOM

BOJ MOLJEM!

Kdor je le enkrat v začetku zime, ko se je bilo treba obleči toplejše, našel v omari svoj plašč preluknjan od moljev, tisti ne bo nikoli več zamudil časa, ko je treba tem škodljivcem napovedati boj. Pokanje iztepačev, ki že v zgodnjih jutranjih urah pretresajo zrak in treskajo po preprogah, poblazinjeni opremi in obleki, nas opozarja, da so gospodinje začele boj proti moljem. Opominja nas, da se tista mala večica pripravlja na pohod in obisk v naše kožuhe, plašče, preproge in odeje, ki jih hočemo ohraniti do zime. V tem času bi izlegla ta neznamna večica jajčeca (včasih ena samica do 200), iz katerih bi se izlegle ličinke, podobne malim debelim črvičkom, ki bi razjedli vse volnene predmete, ako bi jih pred njimi ne zavarovali.

Proti tem škodljivcem imamo razna kemična sredstva, s katerimi prepojimo volnene predmete, preden jih hranimo. Nekatere gospodinje natresejo po žepih oblek popra, tobaka, naftaline in slično. Toda, žal, sama ta sredstva niso popolnoma zanesljiva. So sicer moljem neprijetna, toda jih ne uničijo. Nekatere predmete, kakor volnene nogavice, odeje, preproge in slično je treba, potem ko so dobro izprašeni, okrtati in vseh madežev osnaženi, zaviti na debelo v časopisni papir. Tudi skrinje, omare ali zabojne, kamor nameravamo hraniti tako blago, je treba prevleči s časopisnim papirjem in med posamezne predmete natresti tobaka ali naftaline. To sicer dobro obvaruje obleko pred molji, toda iz marsikaterega predmeta se ostri duh tobaka in naftaline dolgo ne odstrani in ga vsakdo ne more prenašati.

Toda kako naj uspešno ohranimo zimsko garderobo, volnene odeje, dragoceno kožuhovino in preproge pred temi požeruhi? Spet in spet je treba čuječnosti gospodinje in snage. Res, da vse zaloge ne moremo vsak teden izvleči iz shrambe, omar in zabojev, jo pregledati, izkrtati in presončiti, toda parkrat med poletjem je to vendar nujno potrebno.

Za obleke ali plašče, ki jih hranimo v omari med poletnimi oblačili, je dobro narediti vrečo iz papirja, obleko vtakniti vanjo, pri obešalni kljukci jo pa tesno stisniti skupaj. Papir je prav dober čuvaj pred tem mrčesom. Seveda mora biti obleka prej dobro očiščena, da ni kaka buba že skrita v nji, preden jo denemo v papirnatno vrečo. Če se iz bube izmota večica, ne žre sicer več, pač pa samica spet izleže ogromno množino jajčec.

Za kožuhe so neprodušne pločevinaste škatle in časopisni papir dovolj zanesljivi varuhi.

Moti se pa, kdor misli, da je vsak večji podoben metulček, ki se izgubi zvečer, ko imamo odprta okna, v stanovanje in pleše okrog luči, molj. Molj ne pride skozi okno v stanovanje in imamo glede tega brez skrbi odprta okna. Vešče, ki jih preganjamo in lovimo po zraku, so sicer nadležni mrčes, ni pa to tisti zločinec, ki uničuje našo garderobo, če se mu o pravem času ne postavimo v bran z radikalnim sredstvom — s snagó. Temeljito očiščenje vsega volnenega blaga, ki ga hranimo čez poletje do zime, je najzanesljivejše sredstvo proti njim. Za preproge in poblazinjeno pohištvo se najboljše obnese prašna sesavka.

V aprilu in maju se začno molji ploditi. Tedaj je treba največje pozornosti pred njimi. Odkar pa nimamo več težkih volnenih zaves na oknih, je iztrebljanje moljev znatno olajšano, kajti prav te zaves so bile najugodnejše leglo tega škodljivca, sonce, zrak, preprih, iztepač in sesalka so pa njegovi sovražniki.

AKO ŠE NE VEŠ

NAJMLAJŠI OTROK JE NAJBOLJŠI

Znanstveniki so na podlagi najnovejših statistik dognali, da je najmlajši otrok s stališča evgenika v večini primerov najodvršenejši član družine. Med 18.000 otroci, ki so jih premerili ter fiziološko preiskali, so našli, da so najmlajši otroci glede lepote, zdravja in duševnih sposobnosti v večini primerov popolnejši od svojih starejših bratcev in sester.

ZVEPLO IZ PREMÖGOVEGA DIMA

Dežele z močno kemično industrijo pa brez domačih žvepljenih rudnikov si že dolgo prizadevajo zaseči lastne vire te prepotrebne snovi, ki so zdaj neizkoriščeni. Ogromne množine žvepla uhajajo v zrak pri raznih tehničnih obratih in sicer največ z dimom, ki vsebuje žvepleno kislino. Zdaj se poskušajo v Ameriki in v Nemčiji pripraviti za pridobivanje žvepla iz premögovnega dima. Na ta način dobljeno žveplo je baje zelo čisto in cenejše od uvoženega blaga.

POZLAHTNENJE MESA

Meso se da do neke mere pozlahtniti, ako se potem, ko se žival zakolje, spoji njena aorta s črpalno pripravo, ki pod pritiskom žene slano vodo skozi sistem krvnih posod. Slana voda izpere kri in se porazdeli po najmanjših kapilarnih žilicah po vsem telesu, da se meso dobro presoli. Zadnji čas poskušajo črpati v aorto tudi maščobo, ki pronikne med tkaničevje, tako da postane tudi pusto meso mastno in sočno.

ZA MISLEČE GLAVE

17

Čudežna delitev na pikniku

(PONATIS ZABRANJEN)

Na nekem izletu, ki se ga je udeležilo 8 veselih mladih ljudi, so pripravili tudi za-

kusko na prostem, h kateri je vsak prispeval po svojih močeh. Ko so že vsi razložili svoje skromne kruhke, je na njih veliko veselje potegnila gospodična Mila iz nahrbtnika velik hlebec sira.

»Koliko nas je prav za prav«, je vprašala in v zboru so ji odgovorili: »Osem!«

»Dobro«, je dejala dobrotnica in s tremi rezi razdelila hleb na osem enakih kosov. Kako se ji je posrečila ta »čarovnija«.

18

Ali je res ali ne?

(PONATIS ZABRANJEN)

Sveže pečeni zdravnik 28 letni Tone Kovač se je bil zapletel v ognjevit debato z ravnateljem neke bolnice, v kateri bi bil rad nameščen. Učenemu profesorju je mladi mož ugajal in tako se je počasi presuknil strokovni pogovor na čisto osebne zadevščine.

»Tistole mora biti pa zelo interesanten zlatnik, ki ga imate privezanega na urni verižici«, je dejal profesor, »najbrže bo kakšna dediščina, kajne?« »Uganili ste«, je odvrnil Tone Kovač, »res je dediščina«, »Moj stric, ali prav za prav polstric ga je dobil v dar od samega Napoleona kratko pred požigom Moskve zaradi izrednih zaslug, ki si jih je bil stekel na tistem vojnem pohodu.«

»Od Napoleona?« se je začudil profesor, »saj to je popolnoma izključeno. Najbrž je bil tisto vaš stari ali pa celo prastari stric.« »Ne, nikakor ne«, se je razvnel Tone, »bil je res moj pravi stric!« Nato je profesorju natanko pojasnil vso stvar.

Ali verjamete, da je bil tisti zlatnik res last Kovačevega strica?

Rešitev k št. 15

(I-a!)

Prebrisan paša je namazal oslov rep s črno barvo, ker je tatove dobro poznal. Vsi služabniki razen tistega, ki se je čutil krivega, so krepko stisnili oslov rep in odnesli črne roke. Tat, ki se je bal, da bi osel ne rignil, se pa repa niti dotakniti ni upal in po belih rokah ga je spoznal gospodar.

Rešitev št. 16

(Prepričevalen dokaz)

Ker sta imela oba prepirljivca od dežja premožene dežnike, je pomočnik po velikosti luž takoj lahko spoznal, kdo je bil dalj časa v lokalu.

REŠILNI PAS Z MOTORJEM

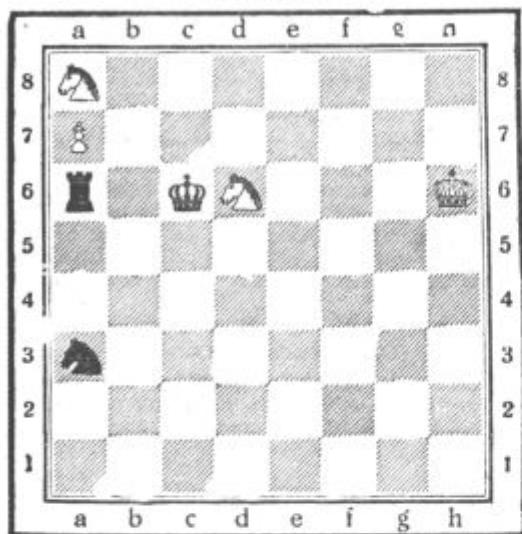
Američan Warren Williams iz Los Angelesa je izumil rešilni pas, ki je opremljen z motorjem in propelerjem. Pas je napravljen tako, da človek na njem sedi kakor v nekakšni ladjici, motor pa ga poganja z brzino nekoliko milij na uro naprej. Uravnavanje se vrši s pomočjo rok.

PROBLEM 27

W. Kemnitz

Prvi natisk

Beli vleče in napravi igro neodločeno

Rešitev problema 26

1. Te6—c8.

S TURNIRJA
ZA MOJSTRSTVO BERLINA

Na turnirju za mojstrstvo Berlina sta si razdelila prvi dve nagradi B. Koch in K. Richter +7 in pol (od 11 dosegljivih točk). Tretji je bil C. Helling +7, četrto in peto nagrado sta si razdelila Ahues in Saemisch +6 in pol, šesto in sedmo Elstner in Schlage +5 in pol točke. V naslednjem objavljamo najbolj zanimivo igro na berlinskem turnirju:

Beli: Ahues: Črni: Elstner
1. d2—d4 e7—e5

Ta poteza je za črnega nedvomno slaba. Kajti s potezo d4—d5 pridobi beli mnogo na prostoru, docim je črni stalno zelo stisnjen.

2. d4—d5 e7—e5
3. Sb1—c3 d7—d6
4. e2—e4 g7—g6
5. f2—f4 Lf8—g7
6. Sg1—f3 Lc8—g4
7. Lf1—b5+ Sb8—d7
8. 0—0 a7—a6
9. Lb5:d7+ Dd8:d7
10. f4—e5 Lg4:f3

Po 10... L:e5, 11. S:e5! bi dobil beli zelo močnega prostega kmeta.

11. e5—e6! Lf3:d1
12. e6:d7+ Ke8—e7
13. Sc3:d1 f7—f6?

S tem ovira črni svoj lastni razvoj. Primerno bi bilo Sg8—f6, kar bi dovedlo najbrže do izenačenja

14. Sd1—c3 Ke7:d7
15. e4—e5! — — —

S to močno potezo je tudi damsko krilo črnega močno oslabiljeno. Igra je v nadaljnjem razvoju prav kratkočasna, toda samo za eno stranko.

15. ... d6:e5
16. Sc3—a4 Kd7—d6
17. Lc1—e3 Ta8—c8
18. Sa4—b6 Tc8—c7
19. Ta1—d1 f6—f5
20. g3—g4 Te7—f7
21. Sb6—c4+ Kd6—d7

Po f5—f4 sledi neizogibno 21. T:f4!

22. Le3:c5 Sg8—h6
23. g4—g5 Sh6—g8

Konj se mora umakniti, ker bi bil sicer po 23... Sg4, 24. h3 izgubljen.

24. Sc4—b6+ Kd7—d8
25. d5—d6 h7—h6
26. Le5—b4 h6:g5
27. Td1—d5 Tf7—d7

Proti neprijetni grožnji Td5—c5 in Tc8 mat ni mogoče najti ničesar boljšega.

28. Tc7—c5 Td7:d6
29. Tc5—c8+ in beli dobi.

ANEKDOTE

Slavni kralj na Danskem

Danski kralj Friderik VI. (1768—1839) je rad obiskoval šole. Nekoč je v Jutsku vprašal šolarčka, ali zna naštet i mena nekaterih elavnih kraljev na Danskem.

Deček je pogumno navajal razna slavna imena iz zgodovine. Učitelj za hrbtom mu je zašepetal, naj imenuje še kralja Friderika VI.

Solar je ubogal in pristavil na koncu:

— Med slavne kralje prištevamo tudi Friderika VI.

— Kaj je pa storil velikega kralj Friderik VI.

Deček na to ni vedel odgovora in je začel ihteti.

— Nikar ne jokaj, ga je potolažil kralj, saj tega tudi jaz ne vem.

Včas i pomaga

Angleški vojskovodja v španski nasledstveni vojni vojvoda Marlborough (1650 do 1722) je nevarno oboel in žena, ki mu sicer ni s cvetjem posipala življenjske poti, je silila, naj čimprej užije zdravila, ki mu jih priporoča. Bolnik se je dolgo upiral in žena je vsa obupana izjavila:

— Obesiti se dam, če ti ne bo pomagalo! Slučajno navzoči zdravnik dr. Garth je nato svetoval vojvodi:

— Kar zaužite zdravilo! V teh okoliščinah vam bo gotovo pomagalo.